

Kramerius 5

Digitální knihovna

Podmínky využití

Knihovna AV ČR poskytuje přístup k digitalizovaným dokumentům pouze pro nekomerční, vědecké a studijní účely a pouze pro osobní potřebu uživatelů. Část dokumentů Digitální knihovny AV ČR podléhá autorským právům. Využitím digitální knihovny a vygenerování kopie části digitalizovaného dokumentu se uživatel zavazuje dodržovat tyto podmínky, které musí být součástí každé zhotovené kopie. Jakékoli další kopírování materiálů z digitální knihovny není možné bez případného písemného svolení Knihovny AV ČR.

Hlavní název: **Československá psychologie**

Vydavatel: **ČSAV**

Vydáváno v letech: **[1957-]**

Číslo ročníku: **XVII**

Datum vydání čísla: **1973**

Identifikátor ISSN: **0009-062X**

Stránky: **(385), 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 410, 411, 412, 413**

československá psychologie

časopis
pro psychologickou
teorii a praxi

ROČNÍK XVII

ČÍSLO 5

1973

AKTUÁLNÍ IDEOLOGICKÉ PROBLÉMY ROZVOJE MARXISTICKÉ PSYCHOLOGIE V ČESKOSLOVENSKU*)

J. LINHART

Cílem našeho semináře je analýza aktuální ideologické problematiky v oblasti psychologických věd. Na základě této analýzy máme posoudit současný stav v naší vědní disciplíně a dát podněty k jejímu dalšímu vývoji. Náš seminář se má spolu s ostatními semináři společenských věd stát dokladem nezbytné jednoty vědy a marxistické ideologie.

Analýza aktuálních ideologických problémů v současné době především znamená: a) určit a vyjasnit místo psychologie a její aktivní poslání v rozvoji naší socialistické společnosti; b) provést analýzu toho, do jaké míry se československá psychologie rozvíjí na principech marxismu-leninismu, jenž je hlavním teoretickým i ideologickým nástrojem výstavby socialismu; c) zjistit, zda československá psychologie a její příslušníci stáli a stojí uvědoměle na třídním stanovisku, hájí zásady internacionalismu a v jeho duchu spolupracují s bratrskými zeměmi tábora socialismu, zejména se SSSR; d) stanovit, do jaké míry léta 1968 a 1969 zastihla pracovníky této oblasti připravené bojovat za věc socialismu, a spojit československou psychologii se zápasem o komunistickou budoucnost lidstva; e) jak se účastní boje proti pronikání buržoazní ideologie, proti různým formám idealismu a pozitivismu v současné psychologii; f) provést rozbor, jak hluboce je chápána nezbytná jednota vědy a ideologie, jaký vztah mají psychologové k politice KSČ a jak uvědoměle spojují práci ve svém oboru s praxí a s potřebami socialistické společnosti; g) podrobnou analýzou zjistit, jaké jsou výsledky konsolidace a zda jsou odhaleny příčiny a překonávány důsledky krizového období z nedávných let.

Výše uvedená hlediska vycházejí z toho, že kapitalistická společnost využívá a zneužívá každou vědu, a tedy i psychologii, k realizaci svých třídních cílů. V třídně rozděleném světě každý pracovník v oblasti vědy musí rozhodnout, kde stojí a s kým jde: zda s pokrokem a socialismem nebo s kapitalistickým řádem a jeho buržoazní ideologií. S tím souvisí další otázka: podle marxismu je věda součástí společnosti, nikoli silou, která je nad ní nadřazena. Jakékoli stavění vědy nad společností je projevem malichernosti, slabosti a úniku do „slonové věže“ a v tomto smyslu je též určitým ideologickým postojem.

Na výše položené otázky nelze odpovídat, jak se to leckdy dělá, zjednodušeně v tom smyslu, že se vypočte přehled toho, co daný vědní obor dal, dává

*) Bylo ve zkrácené podobě předneseno na ideologickém semináři pořádaném v dubnu t. r. ÚV KSČ.

a hodlá dát socialistické společnosti. Takovéto přehledy byla často činěny od let 1960 až 1969 a mnohdy se ukázaly být ideologicky klamnými. Hlavní je analýza primární, tj. toho, jak byli a jsou představitelé těchto věd připraveni a schopni pochopit revoluční poslání naší společnosti, smysl Unora 1948 a reformistickou zradu z let 1968 a 1969. Primární je ta skutečnost, že budování socialismu a rozvoj socialistické vědy vyžaduje pracovníky pevně oddané socialismu a nikoli takové, kteří se navenek stavějí loajálně ke komunistické straně, ale při první příležitosti prohlásí, že „diskuse s komunisty nemá smysl, protože komunistická strana neexistuje“. Pročítal jsem nedávno soudní protokoly s mými přáteli komunisty, kteří byli fašisty odsouzeni k smrti. Všichni shodně jako hlavní motiv své ilegální činnosti uváděli přesvědčení a viru v to, že komunistická strana je schopna vybudovat šťastnou a skutečně lidskou společnost, jakýto obrat v postojích některých lidí nastal v létech 1968 a 1969! Smysl tohoto obratu je nutno objasnit i v našich společenských vědách, včetně psychologie.

Kl. Gottwald i Zd. Nejedlý nás mladé učili, že pouhé přitakávání nepostačí k tomu, abychom vytvořili marxisticky zaujatá díla, nikoli neutrální, ale straníci skutečnému pokroku a socialismu. Pro skutečnou analýzu ideové situace v tom či onom oboru proto dnes nestačí na veřejnosti říkat, že daný obor a jeho představitelé byli pro spolupráci se sovětskou vědou. To by se mohlo stát zastíráním skutečnosti tehdy, jestliže nedáme odpověď na výše uvedenou primární otázku.

Tento zásadový ideový přístup je zvláště důležitý proto, že psychologie svou analýzou lidského faktoru a mezilidských vztahů v socialistických organizacích stále hlouběji zasahuje do nejrůznějších oblastí praxe naší společnosti. Spolu s jinými vědami se ve smyslu závěrů XIV. sjezdu KSČ podílí na budování vyspělé socialistické společnosti. Svými výzkumy tvořivé činnosti a tvůrčích procesů napomáhá psychologie k zesektivnění činnosti ve všech oborech, v nichž je potřeba tvůrčích schopností, nevyjímaje ani vlastní výrobu a ekonomickou oblast vcelku. Svou analýzou psychického života v socialistických organizacích je psychologie s to účinně zasahovat do procesů řízení, do mezilidských vztahů na pracovištích, do kolektivních pracovních procesů a přispět tak ke zlepšení poměrů ve výrobě a k jejímu zesektivnění.

Východiskem naší analýzy jsou principiální hlediska, vyjádřená v usnesení XIV. sjezdu KSČ, XXIV. sjezdu KSSS, v „Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti“, které je třeba dále intenzivně rozpracovávat a uplatňovat v každodenní praxi. Podobně je nutno realizovat závěry ideologického pléna ÚV KSČ z října 1972. Soudruh Brežněv na XXIV. sjezdu uvedl, že hlavní přednost socialismu tkví v tom, že člověk poprvé v historii získal možnost vědomě a cílevědomě vytvářet podmínky své existence“ a že „socialismus vytváří možnost pro široké a všestranné využití vědy“. Také v usnesení XIV. sjezdu KSČ se uvádí: „Sjezd ukládá urychlit tempo vědeckotechnického pokroku, který se stává rozhodující pákou vzestupu socialistického hospodářství.“ Z těchto hledisek vyvozuje psychologie své úkoly, které před sebe staví, s cílem pomoci výstavbě socialismu. Sotva lze pochybovat o tom, že některá oblast lidské činnosti nepotřebuje vědecky zdůvodněné znalosti o činnosti a chování lidí, ať již jde o výchovu a výběr vhodných kádrů nebo o působení člověka na člověka ve zdravotnictví, energetice, průmyslu, zemědělství, dopravě, obchodu, vojenství, justici atd.

V cílevědomém využívání a vytváření podmínek pro rozvoj socialistického člověka mají psychologické vědy významný podíl. Generální tajemník ÚV KSČ

s. Gustáv Husák ve svém projevu na XIV. sjezdu KSČ prohlásil, že „splnění všech úkolů závisí na našem umění rozvíjet a mobilizovat schopnosti lidí, jejich tvůrčí energii, jejich morální kvality, na našich úspěších při cílevědomém formování socialistického člověka“.

Pro československou psychologii jsou závažnou směrnicí zásady vyslovené ve zprávě předsednictva ÚV KSČ o hlavních úkolech ideologické práce po XIV. sjezdu KSČ, kterou přednesl s. V. Bilak. Podstatná je zde kromě jiných zejména myšlenka, že se nelze spokojit s dosavadními výsledky a úspěchy, že je nutno dále zvyšovat revoluční aktivitu a překonávat oportunistus a revizionismus. To vyžaduje, abychom — na rozdíl od pravice, která ani v psychologii nenavrhlala reálný a vědecky nosný plán další činnosti — vypracovali konkrétní pracovní program, opřený o zásady a směrnice budování socialismu.

XIV. sjezd KSČ schválil náročný, ale reálný plán všestranného rozvoje socialistické společnosti a vytyčil jasnou politickou linii do příštích let. Plnění tohoto programu bude směřovat k vyšším stupňům politického, ekonomického, technického a kulturního rozmachu naší socialistické společnosti. Z hlediska současné úrovně naší socialistické společnosti vystupují do popředí, jak uvedl tajemník ÚV KSČ s. J. Fojtik, dva stěžejní úkoly, z nichž lze odvodit i úkoly naší psychologie. Prvním úkolem je přechod od převážně extenzivního rozvoje naší ekonomiky k jejímu rozvoji intenzivnímu. Tento proces je těsně spojen s procesem vědeckotechnického pokroku a s takovými změnami v ekonomické základně, které budou vyžadovat mimořádné vypětí sil a soustředění pozornosti na podstatné zlepšení organizace výroby, celého systému jejího řízení, na komplexní racionalizaci. Intenzivní rozvoj socialistické ekonomiky staví před nás řadu problémů psychologické povahy.

Druhý stěžejní úkol spočívá v nezbytnosti vést boj o socialistické vědomí člověka. Formování socialistického životního způsobu spolu s formováním socialistického člověka patří k základním úkolům socialistického zřízení. Má-li tento proces probíhat úspěšně, předpokládá vědomé řízení sociálních procesů, společenskou kontrolu stále rozsáhlejšího souboru technických, ekonomických a sociálních podmínek života, posilování prvků uvědomění a plánovitosti. Současně však musí být rozvíjeny takové formy socialistické demokracie, v nichž se uskutečňuje stále rozsáhlejší osvobozování tvořivých potencií pracujících.

Komunistická strana i vláda ČSSR podporují nebývalou měrou rozvoj psychologických věd a uznávají jejich významný podíl na budování socialistické společnosti u nás. To zpětně tyto vědy zavazuje k uvědomělé a plné angažovanosti při výstavbě socialistické společnosti.

Československá psychologie, jak v českých zemích, tak na Slovensku, se může podílet na řešení těchto svých hlavních úkolů jen tehdy, a do té míry, v jaké sama v sobě svede ideologický boj o své základní marxistické zaměření a o další rozvinutí marxistických principů. To vyžaduje, aby se československá psychologie jako celek postavila proti ideologické diverzi a proti pronikání všech nepřátelských teorií a názorů. S tím souvisí, že jedním ze stěžejních úkolů naší psychologie je pomáhat naší komunistické straně v ideologickém boji o vědomí socialistického člověka, zejména mládeže, a o ujasnění problémů socialistického životního způsobu občanů naší vlasti. Dále to vyžaduje, aby ve spolupráci s ostatními vědami, zvláště s filozofií, sociologií a s pedagogikou pomáhala očistit vědomí socialistického člověka od maloburžoazních a jiných nesprávných názorů a postojů z minulosti i sou-

časnosti. Jen za těchto podmínek může psychologie účinně působit na socialistické vědomí jednotlivců i celých kolektivů jak v závodech a školách, tak i v rodinách. K tomu je nezbytné prohloubit analýzu ideologických otázek rozvoje marxistické psychologie v ČSSR, zejména v krizovém období, v období konsolidace a vymezit perspektivy jejího rozvoje.

Z ideologických hledisek uvedených v úvodu, vyzvedá referát tři základní otázky. Předně jde o primární otázku v úvodu zdůrazněnou: jak byli a jsou pracovníci v oblasti psychologie připraveni a schopni splnit své revoluční poslání při výstavbě socialistické společnosti. Za druhé je to otázka společenské funkce psychologie a úkolů, které má plnit psychologie v socialistické společnosti; právě zde došlo k deformacím ideologické povahy, které by mohly i nadále brzdit nejen realizaci výše zmíněných úkolů, ale i rozvoj psychologie samotné. Za třetí je to problematika metodologická, která souvisí s využitím materialistické dialektiky jako obecného metodického přístupu, jemuž jsou podřízeny dílčí speciální metody a celého systému marxismu-leninismu v psychologické teorii i praxi. Na to navazuje rozbor otázky, jak marxistická psychologie pomáhala v ideologickém boji o vědomí lidí. Tato tři hlavní hlediska prolínají celý referát a jsou více či méně podrobně na různých místech objasňována. Referát je ukončen závěry a návrhy na řešení hlavních aktuálních úkolů.

I. VÝVOJ PŘED KRIZÍ A KRIZOVÉ OBDOBÍ

Vývoj československé psychologie v poválečném období ve své obecné charakteristice se podobá vývoji ostatních společenských věd.

Do roku 1948–1950 převládaly v psychologii různé nemarxistické směry. Marxistická psychologie se začíná rozvíjet na počátku padesátých let, přičemž řady úkolů se musela ujmout tzv. „studentská generace“. Bylo to mimo jiné způsobeno nedostatkem starších, marxisticky vzdělaných vědců. I za těchto podmínek bylo dosaženo nemalých úspěchů. Byly např. vydány překlady některých základních sovětských učebnic, začal vycházet časopis „Sovětská věda – Pedagogika a psychologie“ aj. Na konci padesátých let začal vycházet časopis Československá psychologie, v němž byla otištěna řada ideově zaměřených statí. Vyšly i některé marxisticky orientované monografie a učební texty. Tyto práce navazovaly na pokrokové tradice české a slovenské psychologie a položily první základy ke správné marxisticko-leninské orientaci.

Pro rozvoj psychologických věd a jejich marxistické metodologie nebyly až do padesátých let dostatečné předpoklady. Odborných psychologů na různých pracovištích bylo pouze několik desítek; první absolventi odborného studia psychologie (v počtu asi 20) vyšli z vysokých škol až po roce 1952. V roce 1959 existovali pouze 3 kandidáti psychologických věd; jejich počet se do roku 1961 zvýšil na 20 a do roku 1962 na 27. V roce 1970 jich bylo už 136. Tento kvantitativní růst však nebyl vždy doprovázen po stránce ideově kvalitativním vzestupem.

Prvním psychologickým pracovištěm ČSAV bylo oddělení pedagogické psychologie v rámci Pedagogického ústavu Jana Amose Komenského (toto oddělení vzniklo v roce 1959). Psychologický ústav ČSAV v Praze byl založen v r. 1967. Již předtím v r. 1963 byl založen v SAV v Bratislavě Ústav experimentálnej psychologie. Na Slovensku působí kromě toho Čs. ústav práce, kde je rovněž

rozvíjena psychologie. V r. 1970 vznikla Psychologická laboratoř ČSAV v Brně. Rychlý rozvoj zaznamenaly rovněž katedry psychologie našich universit. Vědecké kolegium pedagogiky a psychologie ČSAV, jakožto základní ideový i vědecký orgán a řídicí centrum pro obě vědy, bylo ustaveno v roce 1962. Četní naši psychologové projevili pozitivní snahu zapojit se do řešení naléhavých společensko-ekonomických otázek (např. zakládání psychologicko-výchovných poraden, zintenzívnění psychologie práce, uplatnění psychologů v klinických oborech aj.). Dik podpoře naší strany a vlády byly tak vytvořeny v psychologických vědách objektivní podmínky, aby se v nich mohla rozvíjet intenzívně jak vědecká, tak ideologická práce. Nové možnosti dalo psychologii usnesení Ideologické komise ÚV KSČ z roku 1966 o „Naléhavých úkolech československé psychologie“. Mnohé z návrhů tohoto usnesení se však z různých důvodů ne-realizovaly.

Naděje vkládané do těchto institucí a do psychologie jako celku, se bohužel zcela nesplnily, zejména pokud jde o neuspokojivý postup při rozpracovávání ideologických otázek a marxistických metodologických přístupů. Kritický rozbor minulého období krize v letech 1968/69, který jsme propracovali v našem vědeckém kolegiu pedagogiky a psychologie ČSAV, ukazuje na několik základních příčinných souvislostí. Za hlavní pokládáme tu skutečnost, že v minulé době nebyla dostatečně zvládnuta a domyšlena teorie marxismu-leninismu. S tím souvisí v psychologii tradičně slabý zájem o základní teoretické otázky, což se projevilo na jedné straně v jednostranném dogmatismu, na druhé straně v empiristické popisnosti. K přehodnocení buržoazní nemarxistické psychologie u nás došlo jen zčásti — úsilí o to se projevovalo zejména po Únoru 1948. Potom však docházelo ke stále větším a větším ústupkům, ke kompromisům a tím i k zesilování maloburžoazních hledisek, jejichž erupce nastala v letech krize 1968/69.

I v psychologii platí zásada, že buržoazní ideologie se daleko úporněji udržuje a soustavněji reprodukuje v základních metodologických přístupech než v jednotlivých názorech a koncepcích. V jednotlivých názorech a postojích je totiž snadněji postižitelná a kritizovatelná než tehdy, když se skrývá ve své obecné a zároveň hlubší metodologické podobě. Z tohoto důvodu je nezbytné věnovat psychologické teorii a metodologii prvořadou pozornost. Základní podmínkou pro ty, kteří pracují v této oblasti, je hluboká znalost materialistické dialektiky a principů marxismu-leninismu. Právě v této oblasti se projevuje zásadní odlišnost marxismu-leninismu od všech buržoazních teorií. Proto k předním úkolům patří práce v oblasti metodologie a kritiky buržoazních psychologických teorií. Bohužel se objevují dosud tendence vyhýbat se těmto úkolům jako nepopulárním či jako tomu, co by mohlo urazit osobní přátele mezi vědeckými pracovníky západních zemí. Ale opak je pravdou: skuteční marxisté v západních zemích velmi potřebují právě zde podporu od vědců socialistických zemí. S takovým zásadním třídním postupem se dosud setkáváme jen zřídka. Avšak právě zde je třeba říci: komu straníme a kdo i na západě je našim skutečným přítelem. Jedním z aktuálních úkolů z těchto důvodů je soustředit hlavní síly do metodologické oblasti a vyvolat v život nové práce, které jsou velmi potřebné a v nichž bude podáno vědecky formulované kritické zhodnocení pozitivismu, operacionalismu, existencialismu, personalismu, thomismu a jiných idealistických či mechanistických koncepcí v psychologii. Potřebnost takovýchto hluboce fundovaných prací je více než zřejmá! Nejsou-li

u nás autoři, je nutno vhodné studie přeložit ze Sovětského svazu, NDR aj. Je proto podivné, že ještě dnes na nepochopení v našich edičních radách a nakladatelstvích narážejí autoři, kteří marxisticky analyzovali tuto problematiku a vypracovali širší syntetické původní práce.

Již od r. 1955, kdy do psychologie začaly silně pronikat vlivy pozitivismu, byl spor o vztahu ideologie a vědy, o vztahu stranickosti a pravdivosti řešen jednostranně. Stále více se prosazoval pod rouškou objektivitu experimentálních dat nemarxistický objektivismus, který lze právem označit za stydlivou – a ve své stydlivosti neplodnou buržoazní ideologii. To vyústilo zejména v r. 1968 v proklamování apolitické „čisté vědy“ zbavené veškeré ideologie. Ve svých důsledcích šlo zde buď o živelnou nebo cílevědomou přípravu oportunistu a revizionismu. Nepochopení marxistického výkladu vztahu mezi vědou a ideologií vedlo zejména v Psychologické společnosti, jak to dále doložíme, k vážnému zkreslení úkolů a poslání psychologie v socialistickém zřízení.

Další skutečnost, která se projevila v krizovém období a která příčinně vyplývá z předchozího vývoje, zejména z nízké úrovně ideologické práce, se týká forem a způsobů vědecké práce. Jak ukázaly analýzy psychologických pracovišť, stále více se prosazovala tendence k živelnosti, individualismu ve výběru i realizaci výzkumných témat, což za současného stavu vědy nemohlo vést a také nevedlo k významnějším badatelským výsledkům. S tím souvisí přetrvávající roztržičnost výzkumné tematiky a skutečnosti, že je rozpracováno příliš málo témat, která nejsou ideologicky domyšlena a dořešena z hlediska potřeb socialistické společnosti. A tak maloburžoazní obhajoba „čisté a tzv. svobodné vědy“ se obrátila a znovu obrací proti rozvoji vědy samotné. Jediná cesta vpřed je v zesílení marxistické ideologie ve vědě, ve vytvoření výzkumných experimentálních týmů řešících na základě dlouhodobých projektů teoreticky a společensky klíčová témata. Je potěšitelné, že zejména mladí pracovníci jeví pochopení pro tento pokrokový, ideově a teoreticky náročný týmový způsob vědecké práce. Doložíme výše uvedenou analýzu základních souvislostí některými konkrétními údaji.

V období silícího objektivismu a pozitivismu, jehož nástup začal v psychologii před r. 1960, a které vyústilo v krizová léta 1968–69 se i Čs. psychologická společnost málo zabývala zásadními ideovými a koncepčními otázkami. Někteří jedinci v tomto období, zejména v letech 1967 až 1969, přesunuli svou činnost do oblasti publicistiky a politiky a podporovali pravicově oportunistický směr tehdejšího Dubčekova vedení (např. Šabata). Několik psychologů emigrovalo do zahraničí (např. Šamogyová-Škodová, Diamant, Dornič, L. Šule, Martinčíková, Kukšín aj.). V rámci ČSPS nesprávně politicky vystoupila historická a rehabilitační komise, které zveřejnila proklamaci s revizionistickými formulacemi a požadavky. Chybné politické tendence zásluhou jednotlivců se projevily také roku 1968 na valném shromáždění České psychologické společnosti ve snahách rozdělit českou část psychologické společnosti na další dílčí společnosti. Byly většinou zamítnuty, byl však realizován projev solidarity s prohlášením Čs. svazu spisovatelů z 31. 10. 1968. Některé sekce ČSPS postupovaly politicky zásadově, např. sekce psychologie práce, která vystoupila proti nesprávným tendencím nahrazovat kádrovou práci apolitickým personálním řízením.

V publikační a vědeckovýzkumné činnosti pronikaly při volbě témat, způsobu jejich zpracování i při jejich interpretaci, prvky subjektivismu. Málo se přihlí-

želo, zejména pokud jde o práce v oblasti ideologie, ke společenské objednávce a k perspektivám rozvoje socialistické společnosti. Prosazovala se atmosféra lhostejnosti, v níž opONENTSKÉ řízení a posudky prací před uveřejněním nesplnily svou ideovou, a mnohdy ani odbornou funkci. S tím souvisí, že ideologickými nedostatky trpěli i učebnice psychologie. Objevovaly se neuvážené tendence překládat západní nemarxistické učebnice; avšak právě takovéto učebnice jsou zdrojem dlouhodobého nežádoucího ideového působení.

Marxisticky orientovaní psychologové byli v této době poškozováni při udělování vědeckých hodností a ve služebním postupu, byla bržděna jejich publikační činnost, byla kolem nich vytvářena dlouhodobě nepříznivá atmosféra a byly na ně organizovány útoky. Mnohé dozvuky bohužel ještě dnes trvají a jsou živěny dříve vlivnými mocenskými skupinami.

Již na počátku šedesátých let se v naší psychologii objevovaly, zejména pod vlivem pozitivismu některých generačně starších psychologů, protimarxistické a revizionistické tendence. V československé psychologii se začaly rozlišovat dvě linie: marxistická a revizionistická. Revizionistická linie stále více zdůrazňovala — prý v zájmu vědeckosti — apolitičnost a pozitivistický scientismus. V revizionistickém směru původně proklamovaná apolitičnost postupně přecházela ve zřetelné antikomunistické postoje. To zákonitě vedlo k zesílení vlivu buržoazní ideologie, k prosazování individualistických a subjektivistických hledisek, ke zkreslení a k deformaci perspektiv psychologie jako celku. Docházelo k absolutizaci úlohy vědy a subjektu ve společnosti, byla přijímána různá antropologická pojetí a s nimi spojené elitářské teorie. Ruku v ruce s antimarxistickým zaměřením šel antisovětlismus a přehnané zdůrazňování nacionalistických hledisek. Místo československé psychologie v celosvětovém měřítku bylo namnoze přeceňováno; mezinárodní prestiž naší psychologie se mnohdy spojovala s počtem styků se západními psychology. S tímto souvisí maloburžoazní radikalismus části psychologů, kteří se nekriticky shlíželi v západních vzorech. Projevem nesprávného pojetí vztahu mezi psychologií a politikou byly některé návrhy, v nichž psychologická expertýza měla suplovat politická řešení. Odborná literatura se zpracovávala nekriticky, a často na odiv stavěnou apolitickou loyaltou k buržoazním koncepcím. Tyto koncepce se pak přejímaly a pronikaly do odborných časopisů, do učebnic i do výzkumu a připravovala se půda, aby marxistická dialektická metoda byla nahrazena buržoazními metodami (zejména metodami pozitivismu a operacionalismu).

Pod tlakem revizionismu sílil odklon od marxismu a psychologie přestávala plnit svou odbornou a ideologickou funkci v socialistické společnosti. Začalo se koketovat s imanentním vývojem „apolitické čisté vědy“, zavírající oči před socialistickou skutečností. Spojíme-li s tím výše zmíněnou roztržštěnost výzkumů, která od počátku rozdrobovala ucelený marxistický teoretický přístup, a která později byla posvěcena hmotnou zainteresovaností tzv. vedlejší hospodářské činnosti, dostáváme obraz nebezpečí celkového skluzu. Již tehdy upozorňovali poctiví vědečtí pracovníci, že setrvávání v těchto postojích by znamenalo pro psychologii ztrátu vývojových perspektiv.

Neujasněnost vztahů mezi ideologií a psychologií, která se prohloubila zejména v krizovém období, měla za následek nejen to, že individualisticky roztržštěný výzkum se konstituoval živelně bez ohledu na potřeby socialistické společnosti, nýbrž i to, že psychologické vědy buď nezasahovaly do řady životně důležitých otázek, před kterými socialistická společnost stojí, nebo se

jimi vůbec nezabývaly. Zato se někteří pracovníci věnovali často velice úzce problematice, z níž se mnohdy dělaly překotné teoretické závěry podle západních klišé. Výzkumná problematika některých vědeckých pracovníků se někdy omezovala jen na úniková témata, aniž se tato tematika jasně konfrontovala s hledisky marxismu-leninismu. Mnohdy se šlo pohodlnou cestou, protože převzít západní nemarxistickou metodu je snazší, než vytvořit novou metodu, která odpovídá potřebám socialistické společnosti.

K dalším projevům výše uvedených nezdravých tendencí patří to, že se někteří psychologové zabývali pouze okrajovými otázkami; často živelně a podle subjektivních sklonů a zájmů jednotlivých vědeckých pracovníků se určovala výzkumná témata bez dostatečného zřetele k potřebám společnosti. To umožnilo vnášet do výzkumu nemarxistické metody, které ovlivňovaly výsledky zkoumání zejména svými nevhodnými ideologickými interpretacemi. V aplikované psychologii se například opět objevilo překotné používání testovacích metod, bez uvážení jejich vhodnosti pro naši populaci, bez potřebné standardizace a bez jejich konfrontace s obecnými metodickými postupy marxistické psychologie. V některých případech se opět objevily testovací metody v rukou neodborníků. I do sociální psychologie pronikaly ideologicky nesprávné postupy průmyslové psychologie práce v kapitalistickém pojetí, vyskytly se různé psychologické varianty různých západních teorií, které směšují socialismus s kapitalismem a hlásají jejich vzájemné přerůstání. Psychologie byla zasažena i idealistickou filosofickou antropologií, což vedlo k tomu, že se upouštělo namnoze od konkrétních psychologických výzkumů a začalo se spíše hovořit o člověku obecně apod. Ve filosofii a psychologii zesílily vlivy marxismu cizích názorů: byl obnovován freudismus a novofreudismus se svým jednostranným zdůrazňováním sexuální problematiky, s různými variantami aplikace psychoanalýzy (Cvekl aj.). Zvláště silný je vliv různých pozitivistických a operacionalistických názorů, zejména behaviorismu.

Závažné je, že základní celospolečenské problémy spojené se zkoumáním člověka a jeho společenského bytí byly nedoceny. Pokud se tato problematika vůbec zkoumala, pak se zredukovala na otázku mikroskupin, na teorii rolí a sociometrii. Také otázky vztahů mezi psychologií, zejména sociální psychologií, a historickým materialismem a marxismem-leninismem vcelku se neřešily dosti intenzívně; jde tu např. o tak naléhavé úkoly, jako jsou psychologické aspekty marxistické ideologie, psychologický rozbor účinnosti ideologického působení, působení propagandy a sdělovacích prostředků aj. Tyto otázky, ač jsou mimořádně důležité, u nás bohužel dosud nejsou — na rozdíl od západních zemí — systematicky zkoumány.

Na psychologii, zvláště sociální, silně zapůsobilo revizionistické pojetí vědeckotechnické revoluce. Rozbor nedávno vyšlých prací ukazuje, že u nás někteří psychologové tomuto pojetí podlehli. Zejména negativně zde zapůsobilo nemarxistické pojetí dějin, podle něhož prý vědeckotechnická revoluce mění zákonitosti společenského vývoje a rozhodující silou se v tomto vývoji spolu s vědou stává sám člověk, „jeho sebeuplatnění a seberealizace“. Seberealizace člověka a jeho motivace jsou zde interpretovány v jednom kontextu s pracemi revizionisty H. Marcuseho (1964), E. Fromma (1967) aj. Hlavní úloha v seberozvoji člověka prý náleží vědě a transcendenci, pomocí které člověk překoná „své vnitřní osamocení“. S tímto zaměřením jsou rozvíjeny myšlenky ve sborníku vydaném pod názvem „Motivace a civilizační proměny“

(Svoboda, 1971). Práce sama si staví závažný úkol objasnit povahu motivace v závislosti na dynamice společenských a lidských potřeb. Výklad autorů však sklouzává v antropologické pojetí. Dokladem toho je celá řada míst; např. se zde uvádí, že „podstatné jádro samotné vědeckotechnické revoluce“ se řeší v seberealizaci osobnosti, v člověku samém. V tomto nemarxistickém pojetí jsou osvobození lidstva a osobnosti člověka redukovány na abstraktní proces rozvoje techniky a výrobních sil mimo historicky konkrétní třídní boj, mimo socialistickou revoluci a socialismus. Autoři publikace na řadě míst sice upozorňují na souvislosti s rozvojem socialismu, avšak to nemění nic na skutečnosti, že člověk je tu odtrhován od svého materiálního bytí. Takovéto zkreslení pojmů nemůže prospět ani rozvoji vědecké psychologie, ani konkrétnímu úsilí o harmonický rozvoj socialistické společnosti a lidské osobnosti. Rozbor motivace socialistického člověka by se měl opírat zejména o propracování otázky kolektivismu; kolektivistické city a uvědomění jsou totiž jedním z hlavních nástrojů boje proti maloburžoaznímu individualismu. Výše zmíněná práce však nevěnuje této otázce dosti pozornosti; naopak se soustřeďuje na otázky seberealizace individuální osobnosti. Hlavní nebezpečí je v tom, že revizionistický výklad vývoje společnosti zkresluje základní pojmy, o které se psychologie opírá při studiu sociálně-psychologických vztahů.

Základem epochy industrializace je prý odcizení, převrácení vztahů mezi subjektem a objektem, kdy produkty práce člověka se stávají na něm nezávislou mocí. Naproti tomu východiskem a rozhodující silou rozvoje „vědeckotechnické civilizace“ se prý stává sám člověk. Vývoj společnosti se stále více váže nikoli na dělnickou třídu, na třídní boj, na revoluční procesy vedoucí k socialismu a komunismu, nýbrž na „člověka vůbec“. Jde tu o abstraktně chápaný rozvoj člověka, rozvoj jeho schopností a sil odtržených od jeho materiálního bytí. To ovšem vede k technokratickému a antropologickému pojetí vědeckotechnické revoluce. Náзор, že nikoli dělnická třída a výrobní sféra, nýbrž věda a její aplikace jako tvorba výrobních sil a jako způsob tvůrčího sebeuplatnění člověka samého, se stává rozhodujícím prvkem tohoto civilizačního procesu nového typu, vede z hlediska psychologie k velmi závažnému zkreslení, podle něhož prý subjekt stále více nabývá roli nezávislé příčiny! Psychologická teorie se musí ohradit proti tomuto nelogickému posunu pojmů, jímž jsou člověka, jeho život a jeho vědomí idealisticky odtrhávány od svého materiálního bytí, od konkrétně historických podmínek své existence. Revizionismus zde opět pod rouškou chvály psychologie a vyzvedání problémů člověka nejen svádí psychologii na scestí, nýbrž narušuje samotné její vědecké základy.

Současné psychologické výzkumy potvrzují oprávněnost marxistické teze, že problematika člověka a jeho vědomí je možno pochopit jen analýzou jeho bytí. Člověk existuje jen v jednotě se svým bytím. Filosofická kategorie bytí do sebe zahrnuje objektivní svět, materiální proces života lidí, včetně výrobních a sociálních vztahů, do nichž člověk vstupuje a které si více či méně jasně uvědomuje. Při určování vztahů mezi člověkem a jeho bytím je nutno vycházet, na rozdíl od existencialismu a fenomenologismu, z jejich objektivní analýzy. Navazujeme přitom na Marxovu myšlenku o předmětné činnosti, která spojuje člověka s objektivním světem a o existenci „lidské přírody“ vytvořené člověkem, která je neobyčejně dynamická ve svém vývoji a která je bezprostřední podmínkou rozvoje schopností člověka. Člověk svou aktivní prací vnáší pod-

statné změny do objektivních podmínek svého života. Tvořivou činnost socialistického člověka je nutno spojovat s kolektivismem, který vždy byl a zůstane podstatným rysem způsobu života dělnické třídy. Existuje potenciální možnost, že člověk svým poznáním, vědeckými objevy a technikou podstatně změní i podmínky svého bytí, které jsou pro jeho bytí rozhodující. K podstatě člověka patří jeho schopnost měnit svět v soudružské spolupráci a na základě vědeckého poznání. V této činnosti člověk rozvíjí i sebe sama. To vyžaduje hluboké marxistické studium těch vlastností člověka a lidských kolektivů, které se mohou stát stimulujícími faktory dalšího vývoje socialistické společnosti.

Hloubka deformace, podmíněná nepochopením vztahů mezi marxistickou ideologií a psychologií, vysvítá z proklamace tzv. rehabilitační komise pro obor psychologie Čs. psychologické společnosti z roku 1969.

Komise historická a rehabilitační byla ustavena 21. 2. 1969 z podnětů vznesených na brněnském ustavujícím zasedání, jejichž první nebezpečné náznaky se však objevily už na III. psychologickém sjezdu v Bratislavě. Jejím předsedou se stal dr. J. Lát (členy komise byli tehdejší předseda Psychologické společnosti, dr. J. Madlafousek aj.). Komise chtěla „přispět ke zvýšení úrovně psychologie jako vědy i úrovně psychologické praxe kritickým zhodnocením pozitivních i negativních trendů ve vývoji československé psychologie, zejména v posledních dvou desetiletích“. Proto se rozhodla „věnovat zvýšenou pozornost deformacím období a jeho dlouhodobým důsledkům“. Chtěla se rovněž aktivně zabývat rehabilitací: 1. ideových a morálních hodnot ve vědecké práci a v psychologické praxi, 2. rehabilitací institucí a 3. rehabilitací jednotlivců“. Svě stanovisko vyjádřila tato komise v proklamaci uveřejněné v časopise *Psycholog v Československu* (1969, 1–2, str. 23–25). Zde se vysvětluje, že deformacemi se míní rušivé zásahy do vývoje psychologie počátkem padesátých let a přímo se hovoří o „decimování“ psychologie „deformovanou politikou a ideologií“ (str. 24). Představitelé marxismu v rámci psychologie i mimo ni, byli označeni jako zdroj těchto „deformací“ (st. 24–25). Způsob, jímž chápala zmíněná rehabilitační komise to, co nazývala „obrodným procesem“, není ničím izolovaným. Je pouze konkrétním projevem ovzduší, které bylo spoluutvářeno útočnými články v *Literárních novinách* a jiných časopisech. Dokladem toho je vystoupení některých psychologů a pedagogů v *Literárních novinách*, jehož spoluautorem byl dr. Jiránek.

Proklamace tzv. rehabilitační komise je dokladem odideologizování psychologie, opuštění jak třídních pozic, tak marxistických hledisek. Je zároveň vyústěním názorů nemarxistického křídla v československé psychologii v otevřený revizionismus. Konečně je projevem útoku na důsledné představitele marxismu, kteří byli již před tím vytlačováni z vědeckého života, z vedení ústavů a kateder a jimž bylo bráněno, aby působili na katedrách psychologie vysokých škol.

Je třeba říci, že dodnes nebyly pozůstatky výše uvedených tendencí úplně odstraněny a působí nadále ve vědomí zejména těch psychologů, kteří byli ovlivněni dlouholetým vlivem pozitivistických názorů. V podmínkách těchto ideologických nedostatků nemohla psychologie realizovat svou celospolečenskou funkci a ovlivnit žádoucím způsobem rozvoj socialistické společnosti.

Uvedli jsme, že za jednu z hlavních příčin, že došlo k takto hlubokým ideologickým deformacím, pokládáme nepochopení a nedomyšlení podstaty marxismu. Za projev této skutečnosti pokládáme to, že od února r. 1948 až do r. 1968 nebylo zpracováno – až na několik pokusů – ucelené marxistické teoretické

dílo, které by alespoň v některé oblasti psychologie zásadně přehodnotilo staré západní marxistické koncepce. Vlivem výše uvedených důvodů nevyšly, kromě několika výjimek, ani objevené nové původní práce. Je naléhavým úkolem, aby teoretické marxistické práce, pokud jsou napsány, byly začleněny do edičních plánů a urychleně vydány.

Ve stručném přehledu vývoje psychologie se zřetelem k hlavním ideologickým otázkám před krizí a v krizovém období nám nešlo jen o historický pohled, ale především o zjištění těch hlavních ideologických a metodologických nejasností a rozporů, které umožní nalézt jejich příčiny. Zejména jsme uvedli doklady pro rozbor námi vytčené primární otázky, tj. toho, jak pracovníci psychologie chápou revoluční poslání socialismu a zda si uvědomili a uvědomují reformistické zrady socialismu z r. 1968/69.

Rozbor ukázal, že je nutno důsledně a zároveň rozvážně přistoupit k zásadní nápravě. Ta je umožněna nástupem nového vedení komunistické strany v roce 1969 a vítězstvím marxisticko-leninských sil nad pravicovým oportunistem. Díky tomu postupně přistupujeme k reorganizaci psychologické fronty tak, aby se opět stala nedílnou ideologickou složkou úsilí našeho lidu o výstavbu socialismu na revolučních základech marxismu-leninismu. Poučení trpkou zkušeností budeme se v duchu internacionalismu více než dosud opírat o Sovětský svaz a o ostatní socialistické země. K vytvoření předpokladů pro novou úspěšnou práci bylo nutno přebudovat některá pracoviště a postupně vyjasňovat jejich odbornou a ideologickou problematiku. Při této činnosti nacházíme směrnicí v závěrech XXIV. sjezdu KSSS, XIV. sjezdu naší strany a zasedání ÚV KSČ o úkolech ideologické práce z roku 1972.

II. OBDOBÍ KONSOLIDACE

Cílem konsolidace zejména bylo, jak to vyjádřila Realizační komise květnového zasedání ÚV KSČ v roce 1969, obnovit vedoucí úlohu strany v naší společnosti, včetně vědeckých institucí a vysokých škol. Politickým cílem konsolidace byla porážka pravicových sil a tím i překonání krize jak v Komunistické straně Československa, tak v celé naší společnosti. Tento časově vymezený a konkrétně historický cíl naší strany byl v československé psychologii v podstatě splněn.

Splnění tohoto úkolu je ovšem nutno vidět v souvislosti s realizací usnesení XIV. sjezdu KSČ. Jinak řečeno, ukončení etapy konsolidace nelze chápat jako demobilizaci v ideově-teoretické a politické oblasti, nýbrž jako odrazový můstek, který vytváří nezbytné předpoklady pro další — a jak se již dnes jeví — daleko složitější boje za vítězství socialismu a komunismu v naší vlasti. Z tohoto hlediska pojímáme i naši stručnou charakteristiku období konsolidace, která znamená přechod do kvalitativně nové vývojové fáze. Hlavní pozornost věnujeme i zde odhalení příčin, které krizi vyvolaly; poznání příčin je nutnou podmínkou aktivního úsilí o realizaci směrnic XIV. sjezdu KSČ a ideologického pléna ÚV KSČ.

Obsahem období konsolidace v československé psychologii bylo především odhalení ideově-politických zdrojů pravicového oportunismu a revizionismu. Jedním z cílů této analýzy je vytvoření pozitivní ideové báze pro nezbytnou spolupráci nejen psychologů-komunistů, ale všech pokrokových pracovníků našeho oboru. Zde bylo a je nutno rozlišovat, protože

některé složky naší psychologie byly těmito vlivy postiženy hlouběji, jiné oblasti jen do jisté míry; zvláště experimentální psychologie si zachovala svůj materialistický profil a nepodlehla oportunistickým teoriím, jako bylo např. antropologizování aj. Bylo třeba dále přihlížet k tomu, jak se tyto negativní vlivy projeví v různých psychologických institucích, v ústavech a v Československé psychologické společnosti. Nositeli oportunistických tendencí byli někteří jednotlivci, kteří později zčásti emigrovali, zčásti byli pro své zásadní, chybné postoje zbaveni rozhodujících a vedoucích míst. K této analýze přispěly rozhodující měrou stranické pohovory v rámci výměny stranických průkazů i zevrubně prováděná komplexní hodnocení pracovníků na jednotlivých pracovištích.

Konsolidace započala celkovou analýzou situace v oblasti společenských věd. Výsledky této analýzy, zpracované oddělením školství a vědy ÚV KSČ (viz „Nástin kritické analýzy společenských věd, zejména v ČSAV“, 1971), poskytly základní východiska pro realizaci konsolidačního procesu. V oblasti psychologie započala konsolidace analýzou činnosti Československé psychologické společnosti, vědeckého kolegia, výzkumných ústavů a kateder na vysokých školách. Analýza nezahrnula pochopitelně všechny nezbytné souvislosti a bude potřeba ji nadále prohlubovat.

V Československé psychologické společnosti, v její české části, byl ustaven v květnu 1971 přípravný výbor. Na valném shromáždění v dubnu 1972 byl zvolen nový výbor v čele s komunisty. Bylo zde jasně formulováno společenské poslání naší psychologie při budování socialismu, byl přednesen referát o analýze činnosti společnosti v krizových letech 1968–69 a stanoveny úkoly Společnosti, v nichž jsou zahrnuta základní ideově-politická hlediska, jež byla pak podrobněji rozvinuta na III. Psychologických dnech v září 1972. Na základě přednesených ideologicko-koncepčních referátů stanovilo valné shromáždění Československé psychologické společnosti úkoly, které jsou součástí realizace usnesení XIV. sjezdu KSČ. V další etapě se rozvinula práce některých sekcí, z nichž největší aktivitu vyvinula sekce psychologie práce. Postupně je zesilována ideová a metodologická práce v sekci obecné psychologie, v níž došlo ke kádrovým opatřením, která jsou zárukou, že bude pečlivě vypracován program a zajištěno jeho plnění. Zaktivizovat je zapotřebí sekci pedagogické psychologie (dočasně spojenou s poradenskou) tak, aby to odpovídalo jejímu významu.

Nové vědecké kolegium pedagogiky a psychologie se v období konsolidace zaměřilo na odstraňování hlavních nedostatků v ideově politické sféře čs. pedagogiky a psychologie. S tím ruku v ruce šlo obnovení orientace naší psychologie na sovětskou vědu a na spolupráci s ostatními socialistickými zeměmi. Šlo především o zásadní obnovení marxistických metod v psychologii a pedagogice; to se projevilo mimo jiné ve vypracování edičního plánu, v ideovém hodnocení publikační i pedagogické činnosti, v hodnocení činnosti pracovišť aj. Kladem je spolupráce s Komisí pro kritiku buržoazní ideologie při ČSAV a s mezinárodní komisí, která koordinuje tuto činnost ve všech socialistických zemích.

Z Psychologického ústavu ČSAV (který vznikl v r. 1967) odešli v rámci reorganizace r. 1970 někteří pracovníci. Od 1. 1. 1971 ústav pracuje podle nové koncepce schválené v r. 1970 presidiem ČSAV. Vědeckovýzkumná kapacita ústavu je plně soustředěna na plnění úkolů státního plánu výzkumu. Cílem je všestranná aplikace dosažených výsledků v praxi pro potřeby naší společnosti. Výsledků výzkumu a nově koncipovaných metod se využívá i v jiných socia-

listických zemích (SSSR, Polsko, Bulharsko). Stranická skupina v ústavu je početně slabá a bude nutno ji kádrově posílit. Analogicky probíhala konsolidace a reorganizace na jiných pracovištích.

Vezmeme-li v úvahu celkové zkušenosti, lze říci, že proces politické konsolidace byl v psychologii dovršen. Dosažené výsledky však nelze přeceňovat a spokojit se s nimi. I v psychologii proces konsolidace probíhal nerovnoměrně v závislosti na politicko-ideové a organizační důslednosti vedení ústavů, kateder a pracovišť a jejich stranických organizací. Dosud nebyly v kádrové oblasti vyřešeny všechny nedostatky a pohovory, i komplexní hodnocení probíhalo na různých pracovištích různě. Zde bude ještě potřeba vyvinout maximální úsilí, aby otevřené otázky, které zůstávají dosud jak na některých centrálních pracovištích (např. na katedře psychologie na filosofické fakultě UK v Praze), tak i na různých resortních a krajských pracovištích, byly urychleně dořešeny.

Velkou pozornost je třeba dále věnovat výchově na školách a výchově nových psychologů. I zde je ještě řada nedostatků. V této oblasti bude třeba se zaměřit na správný výběr a systematický růst kádrů, které ovlivňují výchovu budoucích psychologů. Zejména je potřeba zvýšit politicko-ideovou náročnost na posluchače psychologie, vyzbrojit je marxistickou metodologií a vést je důsledně třídně a internacionalisticky.

Určité úspěchy v organizační a kádrové oblasti však neopravňují k sebeuspokojení a nekritickému optimismu. Četné otevřené problémy naopak upozorňují, že je nutno v co nejkratší době a maximálně zesílit ideologický boj a přejít do zásadního nástupu proti všem formám buržoazní ideologie.

Shrneme-li dosavadní zkušenosti, lze obecně říci, že smyslem konsolidačního období bylo vrátit psychologii zpět k jejímu marxistickému zaměření. Jenom tak může nadále plnit své poslání v socialistické společnosti. To znamenalo znovu vyjasnit místo psychologie v soustavě marxisticky pojatých společenských věd a znovu na základě studia klasiků i marxistické literatury upřesnit její vztah k dialektickému a historickému materialismu. Zároveň s tím je nutno teoreticky i experimentálně propracovat vazby psychologie na přírodní vědy (zejména fyziologii a biologii), na technické vědy a na kybernetiku. Řada otevřených otázek zůstala zejména v psychologii sociální. Je zde zapotřebí prohloubit materialisticko-dialektickou a historickou metodu a zbavit psychologii nánosu módních buržoazních teorií, interpretujících fakta ve prospěch kapitalistického řádu (viz např. tzv. průmyslová sociologie, management, teorie elit, nesprávné pojetí úlohy inteligence aj.).

Mezi psychology je v podstatě shoda v tom, že metodami nekriticky přijímanými ze západu nemůžeme adekvátně zkoumat psychologické problémy socialistického člověka a socialistické společnosti. Toto hledisko se stává jedním z kritérií hodnocení dosavadní práce v psychologii jak v kolegiu, tak na vědeckých pracovištích. Sílí konstruktivní úsilí zavést v psychologických oborech dialekticky pojatou metodologii a vrátit se k materialistickému hodnocení faktů. K realizaci těchto snah však bude zapotřebí ještě mnoho práce i času. Jedním z předpokladů bude např. marxistické zhodnocení dosavadních publikací i studií a vypracování nových marxisticky pojatých syntetických děl.

I když provedené analýzy, spočívající v identifikaci vlivů, cizích marxistické ideologii, lze hodnotit kladně, je nutno vidět, že tato, svou povahou náročná práce, byla provedena jen zčásti a bude zapotřebí nadále v ní pokračovat.

Žádný vědní obor není možno od těchto vlivů očistit ihned a naráz, ale vyžaduje to, zejména v oblasti metodologie, složité a promyšlené úsilí. Pokud ovšem tato kritika nebude dovedena do konce, bude nadále narušováno úspěšné plnění úkolů psychologie v socialistické společnosti. I v této oblasti je nutno co nejdříve prohloubit spolupráci se sovětskými psychology. Plně zde platí zásada, že porážka pravicových sil nemůže být definitivní, pokud není dovršena v oblasti ideologie.

Mnohé z výše uvedených negativních rysů vlivem různých příčin dosud setrvávají. To má za následek nejenom výše změněnou nerovnoměrnost konsolidačního procesu, nýbrž i to, že výsledky konsolidace mohly být za určitých okolností zmařeny protiútokem pravicových sil. Zejména na psychologických katedrách universit se objevují tendence vytvářet seskupení, která brzdí realizaci pokynů nových vedoucích, snaží se zachovat sílu svých skupin a vytvářejí nezdravé napětí. Jejich zdrojem jsou mimo jiné staré mechanismy, které usilují o přežití. Tyto nedůslednosti připomínají staré chyby, které byly příčinou krize v roce 1968.

Přes tyto negativní jevy lze konstatovat, že v předchozím období se v psychologii podařilo realizovat hlavní úkoly konsolidace. Psychologie začíná opět plnit svou funkci v intencích směrnic XIV. sjezdu Komunistické strany Československa a ideologického pléna ÚV KSČ.

III. SOUČASNÝ STAV A PERSPEKTIVY

Z analýzy vývoje psychologických věd v ČSSR, kterou jsme prováděli za účasti kolegia a Čs. psychologické společnosti, plynou některé základní úkoly pro její další rozvoj. Zejména je nutno se zaměřit na tyto úkoly:

1. Je nutno neprodleně učinit opatření, která povedou k prohloubení metodologických základů psychologie z hlediska dialektického a historického materialismu a zajistit zvyšování její teoretické úrovně. Ve všech společenských vědách se ukázalo, že odborná práce, která není prolnta marxistickou ideovostí, vede na scestí. To platí i pro psychologii. Zvláště patrné to bylo a dosud je v oblasti využívání psychologie ve výchově, jež je oblastí, která nebyla systematicky rozvíjena. Přitom pedagogická a vývojová psychologie mají spolu s obecnou psychologií podstatně přispívat k řešení základních otázek komunistické výchovy mladého člověka. Více pozornosti z těchto hledisek je nutno věnovat rozpracování teorie psychického vývoje člověka v jeho celoživotním průběhu. Podobně v oblasti sociální psychologie je třeba obnovit její vztah k historickému materialismu a její návaznost na jeho základní kategorie. Je nutno překonat to, že základní teoretický přínos sovětské psychologie, představovaný zejména pracemi L. S. Vygotského, S. L. Rubinštejna, A. N. Leonťjeva, A. R. Luriji, A. A. Smirnova aj., nebyl u nás doceněn a nebyl dále rozvíjen. Dnes již zajisté nestačí nutná péče o překlady, o které je třeba se postarat, je nezbytné, abychom ve svých vlastních pracech dále rozvíjeli marxistickou metodologii.

Z rozboru vyplynulo, že do metodologické oblasti je nutno bez prodlení soustředit hlavní síly a vytvořit nové marxistické i kritické základní syntetické práce. Tyto práce by měly vznikat podle povahy práce buď individuálně, nebo týmově.

2. Ideově-politické ujasňování základních otázek, které v současné době

v psychologii začalo, je nutno dále systematicky rozvíjet. To je výchozím předpokladem správného využití psychologie v politicko-ideové oblasti i v ostatních úsecích života společnosti, i rozvoje psychologie jako vědní disciplíny. Psychologie jako jedna z věd o člověku se předně může a musí daleko více angažovat také v oblasti nadstavby, zvláště při utváření vědomí jedince, tříd i celé společnosti, při překonávání oportunistických názorů, při řízení socialistických organizací a při objasňování tvořivé podstaty člověka i lidských skupin v účelně organizovaných sociálních a kulturních vztazích. Při rozvoji psychologie jako vědy a při užívání psychologických poznatků v praxi je nutno uplatnit dialektické spojení ideovosti a odbornosti.

Základním předpokladem úspěšnosti dalšího rozvoje psychologických disciplín v rámci ostatních společenských i přírodních věd je vypracování zásadní koncepce rozvoje oboru, jeho spojení s marxisticko-leninskou teorií, s potřebami socialistické praxe. Tuto práci je nutno spojit s rozpracováním koncepce rozvoje společenských věd do r. 1980 se zřetelem k přípravě XV. sjezdu KSČ. Jde o teoretickou práci, kterou je třeba realizovat spolu se začleněním psychologie do aktuálního společenského řízení a do formování vědomí lidí, jejich postojů a motivací. V této souvislosti má stěžejní význam spojení psychologické teorie činnosti, myšlení, učení, psychologie osobnosti a vývojové i sociální psychologie s řadou otázek, které vyplývají z každodenní ideové a politické práce. Příznivým předpokladem pro takové spojení je skutečnost, že základní aspekty teorie činnosti, učení a poznávacích procesů byly u nás již rozpracovány.

3. Se zvyšováním teoretické a metodologické úrovně je nerozlučně spjata kritika revizionismu a buržoazní ideologie, které k nám jednak pronikají buď cílevědomě, nebo bezděčně, zejména v pracích západních psychologů, jednak vyrůstají z domácích zdrojů (viz český pozitivismus, vlivy tvarové psychologie aj.). Ze směrů, kde je nutno prohloubit kritickou analýzu, která se v současné době začíná rozpracovávat, je třeba vyzvednout zejména tyto otázky:

a) Předně je to kritika pozitivistických a pragmatických východisek behavioristických i nebehavioristických směrů a různých forem operacionalismu. Tato kritika odkrývá hlubší společensko-třídní smysl tendenci redukovat problematiku subjekt–objekt na pouhý pozitivistický popis buď instrumentálního podmiňování, nebo operací, což vede k obcházení základní filosofické otázky a slouží jako východisko koncepcí manažerismu a technokratismu. Dochází k podivuhodné shodě mezi důsledky pozitivistického behaviorismu i operacionalismu a mezi výše zmíněnými technokraticko-scientistickým a antropologickým pojetím vědeckotechnické revoluce. Na toto pojetí navazuje jednostranný technologický determinismus, podle něhož je technika základní silou společenského pokroku. Kritické vyrovnávání s těmito přístupy je součástí rozpracování marxistické koncepce učení i myšlení a podílu psychologie na řízení společensko-ekonomických procesů. Kritika behaviorismu a operacionalismu je chápána jako dlouhodobý perspektivní úkol a jejím smyslem je využít pozitivních experimentálních výsledků těchto směrů, ale zbavit je jejich ideologického třídního nánosů.

b) Další oblastí je kritika freudistických a neufreudistických teorií. Někteří z freudistů (např. Fromm) vystupují jako stoupenci marxismu. Fromm zejména vyzvedá pojem odcizení, který však nechápe jako jev

třídní společnosti. Podává sice v mnohém oprávněnou kritiku společnosti v USA, avšak zároveň zkresluje společensko-ekonomické poměry v SSSR. S opuštěním třídního hlediska ústí jeho názory v idealistický individualismus. V předkrizovém a krizovém období se objevují v psychologickém a filosofickém odborném i popularizačním tisku studie o problematice freudismu, z nichž některé jsou sice koncipovány kriticky, jde však o kritiku z pozic pozitivistické a nikoli marxistické psychologie.

c) V rámci sociálně-psychologických výzkumů lidské motivace a kooperace je nutno prohloubit kritický rozbor některých teorií v západní sociální psychologii. Jde zejména o teorie vycházející ze soudobé buržoazní konzumní společnosti. S tím souvisí nezbytnost kritiky teorie mechanické adaptace, vycházející ze symbolického interakcionismu a teorie, které existencialisticky akcentují individuální aktivitu bez ohledu na společenskou determinaci subjektu. Kritický rozbor těchto teorií je třeba spojovat s rozpracováním koncepce vnitřní souvislosti společenské determinace a společenské aktivity člověka ve výzkumu základních sociálně-psychologických procesů. Kritický rozbor je nutno prohloubit zejména se zřetelem ke kategoriím historického materialismu. Rozpracování těchto kategorií je východiskem kritického rozboru teorie konvergence, různých forem managerismu a teorie elit, existencialistického pojetí člověka, jež proklamuje abstraktní svobodu, vytrženou z konkrétních podmínek. Marxistická psychologie se může stát nástrojem, který bude pozitivně ovlivňovat široké vrstvy našich občanů a získávat je pro věc socialismu.

Kritika revizionistických a buržoazních teorií by se mohla stát samoučelnou, kdyby nebyla spojena s vlastní vědeckovýzkumnou a teoretickou prací. V této souvislosti je především třeba, aby ve všech oborech psychologie bylo jasně stanoveno, jaké kritické a jaké výzkumné cíle si výzkum klade, zda vychází z vědeckého světového názoru a potřeb socialistické společnosti. Nedopouštět, aby do teoretické a publikační činnosti pronikala netřídní stanoviska. Se zřetelem k existenci ideologického boje mezi socialistickou a kapitalistickou soustavou musí být i psychologie využito k všestrannému upevnování socialistického systému. Propracování ideového zaměření psychologie je nutno vidět v jednotě s usilováním o její spojení s praxí budování socialismu.

4. Další velmi důležitou oblastí je problematika psychologie ideologické práce a komunistické výchovy v nejširším slova smyslu. Jde o takové otázky, jako např. jak vzniká a utváří se komunistické přesvědčení, socialistická uvědomělost, či otázky metod působivé agitace apod. Závažné jsou problémy psychologického studia různých forem komunikačních prostředků (tisku, rozhlasu, televize aj.).

Rovněž při výzkumu ontogeneze dítěte se zřetelem k osvojování norem socialistické morálky je nutno prohloubit kritiku buržoazní teorie morálky. Takto ideově chápané studium podmínek vlivu norem a zásad komunistické etiky na utváření a rozvoj dětské psychiky patří k základním úkolům psychologie a pedagogiky.

5. Z výše uvedených důvodů je nutno podstatně zlepšit informace o psychologických výzkumech v socialistických zemích. Zejména je nutno rozpracovat koncepci spolupráce při řešení výzkumných úkolů. Spolupráce nemá mít povahu opakování či obměňování výzkumů, prováděných v jiných socialistických zemích, nýbrž půjde o vzájemně propojenou a do-

plňující se výzkumnou činností. Vědecký styk se zeměmi socialistického tábora, zejména ze SSSR, je třeba zintenzívnit rozšířením výměn vědeckopedagogických pracovníků na dlouhodobější stáže, studijní a přednáškové pobyty atd. Je možno navázat na každoroční reciproční zájezdy skupin našich a sovětských studentů a učitelů do SSSR aj. Zvýšenou pozornost si vyžádá péče o nezbytnou integraci psychologických výzkumů v socialistických zemích.

6. Velmi důležité jsou úkoly týkající se výchovy nových generací psychologů. Při stanovení úkolů v této oblasti vycházíme z analýz provedených v souvislosti s profilem absolventa psychologie. Povaha výuky psychologie nutně žádá prohloubení a větší systematickosti v celé práci kateder psychologie, a to jak v základních oborech, tak i ve specializacích. Studium psychologie by se mělo i nadále zásadně koncipovat jako studium jednooborové. Přitom ovšem nelze přehlížet význam psychologie při přípravě učitelů všech stupňů škol. Je třeba zvýšit kvalitu přípravy vysokoškolsky vzdělaných odborníků jak v oblasti marxistické metodologie, tak vzhledem k perspektivním potřebám naší společnosti. Zvýšení kvality přípravy odborníků je nutné posuzovat ze dvou hledisek. Především jde o výchovu nových vědeckých pracovníků, jejichž základem musí být jednota a vyváženost mezi složkou odbornou a politicko-ideovou. Je nezbytné, aby se permamentně doplňovaly a prohlubovaly znalosti marxistické filosofie, aby marxismus pronikl do vědomí budoucích vědeckých pracovníků a určoval jejich společenské i vědecko-metodologické postoje.

Druhou stránkou, která navazuje na předchozí, je vybudování rozšířeného kádru školitelů. Z oblasti psychologie (mimo vysoké školy) je dosud jmenováno málo školitelů. Vzhledem k růstu požadavků na tento vědní obor bude nutné zaměřit se na vyhledávání odborně i politicky vhodných psychologů, kteří by byli orientováni a výchovu nových vědeckých pracovníků.

7. Současný stav vědeckovýzkumné práce v naší psychologii je zejména patrný z těch hlavních výzkumných úkolů, které jsou zařazeny v současné a výhledové státní plán výzkumu. Z hlediska celkové strategie připadá zvláště důležitá role základnímu výzkumu, soustředěnému ve státním plánu především na pracovištích ČSAV a na vysokých školách. Poněvadž v jeho rámci lze pokrýt jen zlomek z celkové společenské objednávky, je nutno ze široké škály praktických potřeb vybírat uváženě a soustředit badatelskou práci na klíčové problémy. To je jedno důležité hledisko. Se zřetelem k tomu byl vypracován i dlouhodobý plán organizační struktury psychologického výzkumu ČSAV. Je žádoucí uplatnit v plánu struktury akademických psychologických pracovišť také regionální členění a sledovat možnost vybudování větších integrovaných celků, dobře vybavených, dovolujících dosáhnout maximální efektivity základního výzkumu. Přitom je nutno přihlížet k tomu, že vzhledem k očekávaným změnám, spojeným s dalším rozvojem socialismu a s vědeckotechnickým rozvojem, nejsou možnosti psychologie v oblasti výchovy, řízení, organizování lidských činností a zdravotnických služeb u nás dosud zdaleka doceněny.

S touto společenskou angažovaností psychologie souvisí její významné úkoly v oblasti politického, ekonomického a výchovného řízení společnosti. Jsou to např. otázky psychologických aspektů ideologické práce, otázky řízení společnosti v souladu s cílovými funkcemi socialismu. Problematiku rostoucí úlohy lidského faktoru ve vývoji společnosti nelze řešit bez psychologických výzkumů. Jde tu např. o účinnou motivaci společenské

participace lidí, o podněcování jejich zájmu apod. Propracování teorie a metod psychologie by mělo dosáhnout takové úrovně, aby se její poznatky staly důležitým nástrojem socialistické politické praxe. Značné možnosti jsou ve využití psychologických modelů řešení problémů, učení a heuristických procesů při řízení sociálních a výrobních procesů a při aktivizaci jednotlivců i lidských skupin. To ovšem vyžaduje provádět systematicky kritickou analýzu těch na západě šířených ideologických koncepcí, které jsou cizí socialismu.

8. Výše uvedená hlediska jsou uplatněna jak ve slovenských, tak českých výzkumných plánech, které jsou vzájemně koordinovány. Vzhledem k tomu, že o úkolech slovenské psychologie hovoří ve svém vystoupení s. prof. T. Pardel, omezím se na stručnou charakteristiku úkolů v českých zemích. Jde tu zejména o tři hlavní úkoly státního plánu, které jsou koordinovány Psychologickým ústavem ČSAV a katedrou psychologie filosofické fakulty University Karlovy. Tyto úkoly (VIII-1-6, VIII-1-10 a VIII-4-2) se zabývají výzkumem tvořivé činnosti a heuristických procesů v podmínkách socialistické společnosti, psychologickými problémy společnosti v období vědeckotechnického rozvoje a biologickými a psychologickými podmínkami utváření člověka v socialistické společnosti. Při řešení těchto úkolů spolupracujeme s členskými zeměmi RVHP. Na tématech řešených v hlavních úkolech koordinovaných Psychologickým ústavem ČSAV se podílejí nejružnější pracoviště v ČSSR včetně vrcholných vědecko-výzkumných institucí, technických a ekonomických pracovišť. Ve výzkumech v rámci hlavních úkolů VIII-1-6 a VIII-4-2 jde přibližně o dva velké komplexy problémů: jednak je to komplex týkající se výzkumu tvořivých procesů při řešení problému (analýza strategií, heuristika aj.), jednak komplex experimentálních výzkumů procesů učení a vývoje myšlení člověka. Dílčí úkoly hlavního úkolu VIII-1-6 se zaměřují hlavně na výzkum tvořivé činnosti a řešení problémů se zřetelem k řízení socialistických organizací, otázky aktivace tvořivosti v pracovní činnosti a na výzkum kooperativního jednání při řízení socialistických organizací. V roce 1973 mají být navrženy modely řešení problémů s ohledem na jejich využití v řízení socialistických organizací. Půjde zejména o rozpracování těchto témat:

a) Vytváření modelů řešení problému se zřetelem k principům samoorganizace, k logické teorii řešení problému a možnosti formulace jazyka pro konstrukci heuristických programů.

b) Analýzu práce výzkumných a projekčních pracovníků a řešení pracovních neshod s vedoucími pracovníky.

c) Rozpracování podmínek kooperace v socialistických organizacích.

V hlavním úkolu VIII-4-2 „Biologické a psychologické podmínky utváření člověka v socialistické společnosti“ jsou řešeny tyto dílčí úkoly:

a) Výzkum procesů a struktury lidského učení, vývoje osobnosti a její socializace.

b) Výzkum kognitivních a socializačních procesů v normě a patologii.

c) Studium psychologických zákonitostí regulace chování se zřetelem k praktické aplikaci.

V současné době je spolupráce Psychologického ústavu ČSAV na programech RVHP zakotvena v Protokolu vědecko-kooperačního výboru specialistů členů zemí RVHP, který byl přijat v říjnu 1972 v Budapešti. Ústav je napojen na hlavní téma „Základy organizace a metody řízení průmyslových sdružení a podniků“, jehož koordinací byl pověřen v zemích RVHP Institut řízení ČSSR.

V letech 1971–75 se řeší úkol „Informační proces a proces rozhodování v řízení“, jehož koordinátorem je Institut řízení. V rámci tohoto úkolu je zařazen dílčí úkol „Heuristické metody v řešení problému“, jehož koordinátorem je J. Linhart. Na jeho řešení se podílejí pracovníci PsÚ ČSAV a odborníci z jiných výzkumných pracovišť.

Psychologický ústav v Praze se aktivně podílí na státním úkolu VIII-5-4, který se týká současných otázek kritiky buržoazní ideologie (úkol koordinuje Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV). V PsÚ ČSAV se mimo jiné též zpracovává kritické zhodnocení behaviorismu a operacionalismu.

Socialistická společnost musí prokázat svou převahu nad kapitalismem v produktivitě práce a v úrovni její racionalizace. Kromě toho, že se využívá poznatků přírodních a technických věd, závisí růst produktivity práce také na všestranné znalosti lidského činitele a na jeho cílovědomém ovlivňování s využitím psychologických poznatků. Komplexní socialistická racionalizace výroby se neobejde bez psychologických poznatků o zákonitostech pracovní činnosti, o psychických procesech a stavech, o vlastnostech osobnosti člověka a o vztazích mezi lidmi. Psychologickými aspekty racionalizace lidské práce se zabývají psychologové na nejrůznějších pracovištích v rámci schváleného výzkumného projektu, který počítá s mezioborovou spoluprací (koordinátor J. Kutta).

Spojení cílů racionalizace a humanizace práce vychází z předpokladu o uplatnění a využití všech tvořivých schopností každého jednotlivce. Komplexní socialistická racionalizace představuje pro psychology příležitost, jak uskutečňovat ve své praxi závěry XIV. sjezdu KSČ. Efektivnost této příležitosti je a bude závislá na souboru podmínek: základní z nich je teoretická a metodologická připravenost psychologie účinně řešit vztahy teorie a praxe. Plán budoucí výzkumné práce v této oblasti je dán řešením průniku potřeb socialistické společenské praxe s teoretickou, metodologickou a metodickou vybaveností psychologie. Z tohoto hlediska lze uvést dva zobecňující závěry: a) uplatnění komplexní psychologické racionalizace bude nejefektivnější při komplexní tvorbě budoucích pracovních (tj. nejen technických, ale také organizačních) podmínek; b) praktické vyústění plánovaných realizačních výstupů má být zprostředkováno jednak novou koncepcí motivace pracovní činnosti, jednak koncepcí rozvoje tvořivé činnosti. Integrace pracovníka a jeho osobních cílů se socialistickou výrobní organizací a s cíli této organizace i celé společnosti, je klíčovou otázkou psychologických aspektů komplexní socialistické racionalizace.

Výše uvedené výzkumné úkoly mají přispět k řešení problematiky plánovitého řízení sociálních procesů. Tajemník ÚV KSČ s. Fojtík upozornil na to, jak stoupá význam problematiky řízení v socialistické společnosti, pro kterou je plánování základním zákonem jejího vývoje. Rozvoj moderních forem výroby zákonitě vede k zániku některých povolání a ke vzniku nových pracovních kvalifikací s odlišnými nároky na pracovní vlastnosti (schopnosti a dovednosti lidí). Tyto nároky je nutno analyzovat z psychologického hlediska a podle výsledků analýzy je pak třeba upravit odbornou přípravu pracujících tak, aby zabezpečovala rozvoj speciálních schopností a zručností, potřebných pro nový způsob práce. Neméně závažná zde je psychologická stránka plánovité přípravy a výchovy mládeže k volbě povolání a rozmisťování pracovníků jak vzhledem k potřebám společnosti, tak i se zřetelem na jejich nadání a rozvoj jejich schopností.

9. Tyto otázky je nutno analyzovat v komplexních souvislostech, jimiž se vyznačuje současná etapa výstavbě vyspělé socialistické společnosti, v níž se nebývale stupňují možnosti vědeckého a technického rozvoje. Psychologie se podílí na tomto rozvoji mimo jiné konstrukcí modelů myšlení a nových adaptivních a heuristických programů. Na význam této problematiky pro řízení sociálních a ekonomických procesů socialistické společnosti upozornil akademik J. Kožešník.

Studium lidského myšlení a učení pomocí přesných experimentálních metod má, jak zdůrazňuje akademik A. I. Berg, zásadní význam pro ovládnutí informačních procesů a procesů řízení. Aby mohly být vyjádřeny stále dokonalejší výpočetní, řídicí a informační logické stroje a systémy, je třeba lépe chápat zákonitosti poznávací činnosti člověka. Pro modelování myšlenkových procesů, pro jejich odraz ve formě algoritmů, které mohou být vkládány do člověka vytvářených automatických systémů zpracování informace, je důležitá znalost logické struktury myšlení. Velké možnosti v tomto směru otevírá současná matematická logika a teorie statistických automatů. Obecně lze konstatovat naléhavou potřebu rozšíření výzkumných prací, které umožní, aby matematické a kybernetické metody pronikly hlouběji do psychologie. Jak v SSSR, tak na západě jsou prováděny rozsáhlé práce v oblasti matematické psychologie, matematických metod v pedagogice a kybernetických teoriích učení.

V současné době probíhá v celém světě intenzivní využívání matematických a logických metod v psychologii včetně pedagogické psychologie. Od budoucích psychologů a pedagogů bude třeba vyžadovat zcela jinou úroveň přípravy v oblasti exaktních věd, než je úroveň, která byla považována za vyhovující na začátku století. Jen za této podmínky budou moci pochopit to podstatně nové, co se vztahuje k informačnímu obsahu psychofyziologických procesů probíhající v mozku člověka.

Z filosofického hlediska je důležité zdůraznit, že ani kybernetika, ani matematika nenahrazují vědy o společnosti a člověku. Specifika předmětu těchto věd, oblasti jejich výzkumů nejsou nijak omezovány tím, že jsou na ně aplikovány matematicko-kybernetické metody. Naopak taková aplikace jen pomáhá rozšíření a prohloubení výzkumů, které jsou v nich prováděny se zřetelem ke kvalitativní specifičnosti jejich předmětů.

Již V. I. Lenin ve „Filosofických sešitech“ upozornil, že „pravda je proces“, že člověk jde „k objektivní pravdě přes „praxi“ (a techniku)“ (Lenin, Spisy sv. 38, Praha 1960, str. 201–202). Nyní tato cesta k pravdě „přes techniku“ probíhá ve spolupráci s kybernetikou. Jde tu mimo jiné o problematiku automatizace duševní práce. Množství myšlenkových aktů a operací, které byly během staletí považovány za monopol člověka, jsou postupně svěřovány počítači. Psychologické výzkumy stále více přispívají k rozvoji počítačů pracujících na principu heuristických programů. Tyto počítače mají paměť mnohokrát převyšující lidskou paměť. Tyto samoučící se a samoorganizující se stroje budou plnit neocenitelné služby lidstvu na jeho cestě k objektivní pravdě a k rozvoji lidské společnosti. Nový typ strojů je připravován současnými badateli v oblasti umělé inteligence. Jde o stroje budoucnosti, které budou „samostatné“, včetně schopnosti přizpůsobovat se vnějšímu prostředí podle obecných kritérií, jež jim zadá člověk a které budou zdokonalovat samy sebe. Netvrdíme, že stroje myslí jako člověk, je však nesporné, že člověk, který pracuje ve vazbě s počítačem, myslí lépe a jinak, než člověk, který je nucen se omezit na primi-

tivní nástroj mechanizace své duševní práce. Nejen odborné, ale i ideově-politické aspekty této problematiky je nutno již dnes intenzivně propracovávat. Vzhledem ke značné roztržiténosti a ideově neujasněnosti této velmi důležité problematiky spojené se vztahy mezi psychologii, logikou a matematikou (silně zde působí vlivy logického pozitivismu), bude nutné pověřit některé z centrálních pracovišť, nejlépe Psychologický ústav ČSAV v Praze, aby vypracoval koncepci rozvoje této hraniční vědní oblasti.

10. Soubor významných otázek staví před psychologii i moderní medicína, která se bez psychologie neobejde nejen v prevenci a zdravotnické výchově, ale ani v diagnostice a terapii. Významná je tu i oblast duševní hygieny, jejíž důležitost v socialistické společnosti nebývale vzrůstá. V této oblasti je nutno vypracovat nové metodické přístupy, které si vyžadují přehodnotit celou oblast hlubinné psychologie s jejími dosavadními aplikacemi. Nově je zapotřebí vypracovat některé dříve zanedbané oblasti, k nimž zejména patří neuropsychologie, která je pod vedením prof. A. R. Luriji úspěšně rozvíjena v SSSR.

11. Současný stav vědy vede k samozřejmému požadavku interdisciplinární spolupráce psychologie s dalšími vědními obory, zejména s filosofií, logikou, pedagogikou, sociologií, přírodními vědami, matematikou a kybernetikou. Je to dáno především povahou samotného předmětu zkoumání, kdy k překonání pozitivistické či fenomenologické popisnosti je nezbytné uvádět psychologické poznatky do příčinných souvislostí s biologií a fyziologií, se zákonitostmi vývoje společnosti. S tím je spjata nutnost metodologicky vycházet z kategorií a principů marxismu-leninismu a využívat také metodických možností, které poskytují kybernetické disciplíny. Studium těchto otázek přináší významné vědecké podněty a je spojeno s důležitou teoreticko-metodologickou problematikou. Je třeba, aby požadavek náročné marxisticky orientované metodologie se odrazil především v celkové úrovni výzkumné i pedagogické práce, v publikační činnosti, včetně učebních textů i v konkrétní výuce na všech stupních škol.

Psychologický výzkum by dnes měl být výzkumem komplexním. Idea komplexnosti se však právě v obecném psychologickém výzkumu prosazuje velice těžko, mimo jiné i proto, že pro komplexní výzkum nejsou zatím vytvořeny dostatečné podmínky. Leckdy však brzdí uplatnění komplexního přístupu i nesprávné postoje některých našich pracovníků. Pokusy o vytváření vědeckých komplexních pracovních týmů jsou u nás prozatím v počátcích; mělo by se jim však dostat podpory. Úkol koncentrovat vědeckovýzkumnou základnu na intenzivní zkoumání státním plánem programovaných témat staví před nás strana a celá naše společnost. Společné využívání vědecko-odborné kapacity technicko-výzkumného vybavení je v souladu s usnesením XIV. sjezdu a ideologickým plénem ÚV KSČ i s celosvětovým trendem ve světě. V experimentální práci je žádoucí především prozkoumat možnosti společného využívání stávajících technických vybavení. V Praze se např. naskýtá možnost spolupráce mezi pracovišti našich dvou vrcholných vědeckých institucí, mezi Karlovou univerzitou a Československou akademií věd. Spolupráce těchto pracovišť znamená konečně i realizaci racionalizačních aspektů zdůrazněných únorovým plénem ÚV KSČ v roce 1971.

Psychologie je zapojena do státních programů vědeckého výzkumu a v příštích letech bude se na nich podílet ještě více. Jejím úkolem zde je do-

plnit tyto programy o studium lidského činitele. Získané výsledky přispějí k analýze činnosti a vývoje člověka v období výstavby vyspělé socialistické společnosti a k jeho začlenění do společenských procesů. Zejména mají přispět k odstranění disproporce mezi lidskou a věcnou stránkou výrobních sil. Koordinující myšlenkou by zde mělo být studium úlohy lidských faktorů ve vývoji socialistické společnosti se zřetelem k tomu, že vědecky, na principech socialismu, řízení společnosti dává poprvé v dějinách lidstva možnost harmonicky řídit a uspořádat jak vnější podmínky, tak vnitřní život člověka. Jednostranně a pouze individuálně zaměřené rozvíjení výzkumné práce, bez zřetele k těmto základním teoretickým otázkám, by mohla znamenat odklon od správných marxistických pozic a mohlo by vést k bezperspektivnímu praktikismu a ideovému odzbrojení.

IV. ZÁVĚRY A NÁVRHY

V závěru se pokusíme shrnout ty z hlavních úkolů, zejména v ideologické oblasti, k nimž jsme v naší analýze dospěli a jež stojí podle našeho soudu před československou psychologií v dalších letech.

Na prvním místě je třeba zvýšit marxisticko-teoretickou metodologickou a ideologickou úroveň jak psychologických výzkumů, tak využívání psychologie v praxi. Nedůslednosti v tomto směru by mohly opět vést k nekritickému přejímání nesprávných západních metod a k oslabování marxisticko-leninské orientace naší psychologie. Je třeba si uvědomit, že marxismu cizí ideologie proniká poměrně snadno do oblastí teorií a vědeckých hypotéz, což vede k nesprávným interpretacím získaných výsledků.

Je třeba dále zajistit, aby výsledky konsolidačního procesu na všech psychologických pracovištích byly dále rozvíjeny v té kvalitativně nové vývojové fázi, již je realizace směrnic XIV. sjezdu KSČ a ideologického pléna ÚV KSČ.

Psychologický výzkum a jeho návaznost na výchovu lidí je třeba chápat komplexně tak, aby jeho výsledky sloužily nejen k lepšímu poznávání, ale i utváření socialistického člověka a k rozvoji socialistické společnosti.

Konkrétně to mimo jiné znamená zaměřit se na tyto hlavní úkoly:

1. Při zvyšování marxisticko-teoretické úrovně je zejména třeba:
 - a) podporovat vytvoření základních marxistických syntetických prací, jejichž potřeba je palčivá;
 - b) rozvinout kritiku hlavních revizionistických a bouržoazních tendencí, k nimž v psychologii patří mj. pozitivismus, operacionalismus, freudismus, antropologismus aj.;
 - c) zabránit odtrhování psychologických věd od marxistické ideologie a s tím spojené tendence apolitičnosti a podléhání vlivů západní ideologie;
 - d) formou seminářů a školení zesílit již dnes existující úsilí vycházející v psychologii z pozic materialistické dialektiky a socialistického internacionalismu.

2. Splnění těchto metodologických a ideologických úkolů je třeba vidět v souvislosti

- a) s vypracováním koncepce rozvoje marxistické psychologie v ČSSR;
- b) s vypracováním plánu základního a aplikovaného výzkumu ve smyslu závěrů XIV. sjezdu KSČ s cílem využít psychologii ve všech úsecích života společnosti;
- c) s tím souvisí vypracování prognózy v oblasti psychologických věd.

3. Z těchto základních hledisek je dále nutno:

- a) dokončit analýzu výzkumných pracovišť;
- b) dokončit analýzu publikací a časopisů;
- c) zlepšit z hlediska výše požadovaných kritérií úroveň knih, učebnic a ostatních publikací; zlepšit profil ediční a publikační činnosti ve prospěch marxistických prací a překladů sovětských publikací;
- d) vypracovat ediční plán vydávání marxistických učebnic z oboru psychologie; v případě jejich nedostatku zajistit urychleně vhodné překlady, zejména z SSSR;
- e) dokončit koncentraci výzkumných úkolů z hlediska potřeb socialistické společnosti, zejména se soustředit na plnění státního plánu výzkumu;
- f) dopracovat a dále rozvíjet koordinaci vědecké činnosti se socialistickými zeměmi, vytvářet např. v rámci RVHP i jinde komise vědeckých expertů za účelem zesílení socialistické integrace vědeckých výzkumů;
- g) zlepšit přípravu psychologů, nových vědeckých pracovníků, učitelů na vysokých školách; zajistit jejich výchovu v duchu marxismu-leninismu.

Realizace těchto konkrétních návrhů a úkolů má vrátit naši psychologii k tomu poslání v socialistické společnosti, jak je požadováno v usneseních XIV. sjezdu KSC a v dalších stranických dokumentech. Předním úkolem psychologie bude i nadále zkoumání úlohy lidského faktoru v složitém životě společnosti, v oblasti výchovy a výroby. Přitom je nutno vycházet z toho, že psychologické vědy v ČSSR se rozvíjejí za podmínek třídně rozděleného světa. Z toho plyne nutnost pevné jednoty marxistické ideologie s vědeckou prací. Jen tato jednota je zárukou, že činnost psychologů bude zároveň prací pro socialistickou společnost. V tomto smyslu bude psychologie i nadále napomáhat tomu, aby byla co nejdéle využita tvůrčí aktivita lidí a rozvíjena jejich iniciativa i uvědomělost.

Úkoly československé psychologie jsou náročné a velké. Chápeme je jako svou povinnost a jako společenský závazek celé naší psychologické fronty. Můžeme tyto úkoly splnit, jak potvrdil i náš rozbor, jen tehdy, budeme-li se opírat o vedoucí úlohu KSC v rozvoji jak celé společnosti, tak naší socialistické vědy.

FORMOVAT NOVÉHO SOCIALISTICKÉHO ČLOVĚKA

ANTONÍN DOLEJŠÍ

Celostátní seminář komunistů pedagogů a psychologů teoretického výzkumu je již v pořadí čtvrtým celostátním seminářem z oblasti společenských věd, které jsou svolávány oddělením školství a vědy ÚV KSČ a presidiem ČSAV. Uskutečnily se stranické semináře historiků, ekonomů, filosofů a sociologů a během měsíce května budou svolány celostátní semináře komunistů z oblasti věd o umění, věd o státu a právu a jazykovědy. Cílem těchto seminářů je shrnout poučení z analýz krizového vývoje ve společenských vědách, provést rozbor současné situace a vytyčit úkoly pro příští období a zejména mobilizovat celou společenskovědní frontu do ofenzivního nástupu proti revizionismu, buržoazní a maloburžoazní ideologii a současně s tím prohloubit a rozvinout aktivní účast společenskovědních pracovníků při realizaci usnesení XIV. sjezdu KSČ – linie výstavby vyspělé socialistické společnosti.

Výsledky těchto seminářů se stanou jedním z východisek pro zpracování dokumentu o rozvoji a úkolech společenských věd v období budování vyspělé socialistické společnosti.

Celostátní stranické semináře v oblasti společenských věd tak v jistém smyslu uzavírají období konsolidace, vyznačující se politickým a organizačním rozbitím pravicových a antisocialistických sil, zformováním marxisticko-leninských sil a kádrovou rekonstrukcí hlavních společenskovědních pracovišť, a zároveň zahajují etapu, ve které dopopředi vystupují dlouholeté, programové úkoly společenskovědní fronty.

Hodnotíme-li uplynulé období, je třeba konstatovat, že byla vykonána obrovská práce při překonávání následků a příčin hluboké revizionistické destrukce společenských věd. Dosažené úspěchy však nelze přeceňovat. Jak zdůraznilo ideologické plénum ÚV KSČ, bylo by neodpuštělnou chybou, kdybychom nyní propadli sebeuspokojení, polevili v práci, snížili nároky a neviděli, kolik problémů na všech úsecích našeho života je potřebné řešit. Nic by nás tak nemohlo poškodit jako nevěšmavý postoj k nedostatkům a ignorování zkušeností z nedávné minulosti.

Proto je třeba důrazně odmítnout názory, že již není třeba pracovat na analýzách minulého období a kritizovat revizionistické platformy, koncepce a názory, neboť prý to vědeckou frontu odvádí od „pozitivní“ práce. Tyto názory jsou hluboce mylné a škodlivé. Nevracíme se k minulosti, abychom odváděli pozornost od současných úkolů a problémů, ale abychom je, poučení o zkušenosti z nástupu kontrarevoluce, úspěšně řešili. Analýza minulosti je proto součástí řešení naléhavých otázek, které přináší společenská praxe, předpokladem marxistického rozvoje společenskovědních disciplín, úspěšného rozvoje socialistické společnosti. Proto je třeba soustavně prohlubovat kritické analýzy revizionistických teorií, které pronikly i do pedagogiky a psychologie.

I kontrarevoluce se učí z porážek, poučili se i naši revizionisté a antisocialistické síly, které nejenže nezmizely z naší společnosti, ale cílevědomě a mnohem rafinovanějšími metodami se připravují na odvetu. Na tyto skutečnosti upozornilo ideologické plénum ÚV KSČ. Ve zprávě předsednictva ÚV KSČ o hlavních úkolech ideologické práce po XIV. sjezdu KSČ se např. konstatuje: „Pro naši další práci je důležité, že kontrarevoluční síly byly poraženy politickými prostředky. Neděláme si však iluze, že by se smířily se svou prohrou a

vzdaly se svých záměrů. Snaží se nějak přečkat dobu, postupně znovu získat pozice a vliv, formovat novou garnituru i síť a s pomocí kapitalistického zahraničí i různých opozičních, kariéristických a asociálních živlů doma způsobovat škody socialistickému zřízení a připravovat půdu pro nové kontrarevoluční vystoupení, jakmile by se jim jen naskytla příležitost. Ani odstranění představitelů pravicového oportunistu z mocenských pozic ještě neznamena, že byl zcela zneškodněn jejich ideový vliv. Přes naše velké úsilí dosud přežívají mnohé oportunistické a revizionistické koncepce a názory v hlavách mnoha lidí, zejména v určité části inteligence. Byli bychom naivní a poškodili bychom naši věc, kdybychom to neviděli. Četné poznatky naopak potvrzují, že různí exponenti pravicového oportunistu a revizionismu všemožně žijí a snaží se rozdmýchávat protisocialistické a antisovětské nálady. Čerpají inspirace z názoru mezinárodního revizionistického proudu, které šíří ve svém okolí. Spoléhají na to, že dříve či později dojde k ideologickému odzbrojení v podmínkách mírového soužití a s tím spojují i naděje na možný návrat do politického života. Nesmíme zapomínat, že většina z nich žije nadále v naší společnosti, má své kontakty, známosti a zkušenosti a snaží se získávat sympatie. Proto musíme být krajně bdělí a ostražití.“

Tyto síly mají stále širokou sociální základnu, kterou tvoří příslušníci bývalých buržoazních tříd i zbohatlý maloměšťák. Třídní boj s revizionistickými a kontrarevolučními silami proto neskončil, ale pokračuje v jiných formách, jinými prostředky a metodami. Rozhodující zápas s těmito silami se v současné etapě vede v oblasti ideologie. XIV. sjezd a ideologické plénum ÚV KSČ proto zdůraznily, že po politické porážce revizionistických a antisocialistických sil je hlavním úkolem odhalit sociální a třídní kořeny, ze kterých vyrostly a vyrůstají tyto síly, a dovršit jejich porážku i v oblasti ideologie.

V tomto směru společenským vědám připadla mimořádná úloha, neboť tvoří významnou a v jistém smyslu rozhodující součást ideologické fronty. Dopotředí zejména vystupuje funkce společenských věd jako nástroje třídního boje v oblasti ideologie. V ideové oblasti jde zejména o to rozvinout ideologickou ofenzivu proti všem formám revizionismu jako teoretickému výrazu oportunistu a proti buržoazní a maloburžoazní ideologii. Při plnění tohoto úkolu musí společenské vědy sehrát rozhodující úlohu. Zároveň se musí zaměřit na soustavné rozvíjení a operativní řešení nových problémů ve vývoji naší socialistické společnosti.

Úlohu nástroje poznání společenské skutečnosti a třídního boje v oblasti ideologie mohou však splnit jen tehdy, budou-li do všech důsledků překonány revizionistické koncepce, teorie a názory, budou-li opět rozvíjeny na teoretické a metodologické bázi marxismu-leninismu.

Pro práci celé teoretické fronty mají stěžejní význam dokumenty XIV. sjezdu KSČ. Mimořádně významným úkolem je rozpracovat a aplikovat ve všech oblastech společenského dění „Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ“, neboť každá jeho teze dává podněty pro vědeckou práci. Proto je třeba, aby i pedagogické a psychologické vědy pracovaly s tímto dokumentem jako s živým, trvale platným materiálem, aby se i ony neustále vracely k hodnocení minulého období.

Vyvodit zásadní poučení z minulého vývoje je nezbytné i proto, že se znovu u celé řady společenskovědních pracovníků setkáváme s názory a postoji, které

jsou projevem přežívání nebo recidiv revizionistických teorií a oportunistické politiky.

Přestože zkušenosti posledních let znovu potvrdily stěžejní marxisticko-leninskou poučku, že bez revoluční teorie není revoluční praxe, že jednota vědy a ideologie, vědeckosti a stranickosti je základní podmínkou revolučního charakteru společenskovední teorie, že jakékoli podcenění ideologické funkce vědy otevírá prostor k nástupu buržoazní a revizionistické ideologie, opět se objevují tendence odmítat jednotu vědy a ideologie, vědy a politiky, a to ve jménu jakési „čisté“, „objektivní“ vědy. Skutečná věda prý nemá nic společného s politikou a ideologií. Politická činnost revizionistů v oblasti společenských věd prý nikterak nesouvisí s jejich vědeckou činností. Je prý možno být v politice a ideologii oportunistou a revizionistou a zůstat přitom velkým vědcem a dokonce marxistou. Tyto názory pronikly i do některých analýz zpracovaných ve společenskovedních ústavech.

Věda a ideologie jsou tedy stále stavěny do protikladu, neboť se tvrdí, že pravičáci obhajovali vědeckou pravdu, kdežto v politice a ideologii se dopustili chyb. Ideologie a politika jsou tedy považovány za cizí, nevědecký element, vnášený do vědy zvenčí.

Tyto názory je třeba rozhodně odmítnout, neboť jsou velmi nebezpečné. Bez ohledu na subjektivní úmysly těch, kteří se je opět pokoušejí šířit, objektivně znamenají rafinovaný pokus o rehabilitaci pravice a otevření dveří k jejímu návratu do vedoucích a řídicích funkcí v oblasti společenských věd a ve vědě vůbec.

Teorie o „čisté“ vědě se dále u celé řady vědeckých i odborných pracovníků projevují v útěku k takovým tématům, ve kterých by ani v nejmenší míře nemuseli projevovat svůj politický názor a postoj, a dále v nechuti a přímo odporu kritizovat revizionistické koncepce, teorie a názory v příslušném vědním oboru a jejich nositele. Nanejdůležitější je ochota kritizovat revizionismus v zahraničí anebo ty revizionisty, kteří již byly stranickými orgány kritizováni, nebo kteří emigrovali, a to ještě ne všechny. Pokud se podaří tyto pracovníky přimět ke kritice československého revizionismu, pak tato kritika je nekonkrétní a v té nejobecnější rovině.

Apolitičnost se tedy u těchto pracovníků stala v současné etapě programem. Tato programová „apolitičnost“ je však zcela jasnou politickou platformou, je návratem do toho výchozího stavu, ze kterého už jednou došlo k ofenzivnímu nástupu revizionismu, buržoazní a maloburžoazní ideologie. Historie ukázala, že nejhlubším zdrojem přechodu na třídně cizí platformu je podcenění a posléze odmítnutí ideologické funkce vědy, nestranický přístup k procesu poznání a utváření socialistické skutečnosti, odmítnutí třídně-stranického principu.

Vedle revizionistických koncepcí a názorů přežívají v oblasti společenských věd, zejména v rovině metodologické, buržoazní koncepce odmítající dialektický a historický materialismus jako obecný teoretický a metodologický základ společenských věd.

Problémem našich společenských věd zůstává především o b j e k t i v i s m u s, který jako nepřekonané dědictví buržoazní vědy tvoří základ revizionistických tendencí odmítat jednotu vědy a ideologie, vědeckosti a stranickosti, teorie a praxe. Pro objektivistu je bezideovost synonymem vědeckosti. Vyznavači objektivismu nikdy neskrývali svou nechuť k politické a ideologické angažova-

nosti. Dnes vystupují jako hlasatelé odporu proti analýze minulosti, proti zájmu o metodologické, teoretické a ideologické otázky. Je to cesta, která nejlépe vyhovuje pravici.

Hlavním polem boje mezi marxistickou a buržoazní vědou jsou tedy otázky metodologické, teoretické, otázky koncepční. Proto je třeba, aby i v oblasti věd pedagogických a psychologických byla těmto otázkám věnována prvořadá pozornost.

V praktické politice se oportunistus na vědeckých pracovištích projevuje v neprincipiálním a smířliveckém přístupu k řešení kádrových otázek.

Mnozí ředitelé ústavů, vedoucí kateder a pracovišť i některé stranické organizace nedůsledně realizují usnesení předsednictva ÚV KSČ o kádrové a personální práci.

Dochází k případům, že některé stranické organizace a vedení pracovišť intervenují ve prospěch pravičáků a pracovníků, kteří se nikdy ani slovně nehlásili k marxismu, a zdůvodňují tento postoj dokonce tím, že prý je třeba i ve společenských vědách využívat buržoazních odborníků. V této souvislosti je třeba znovu zdůraznit, že naše společenskovědní pracoviště jsou zároveň ideově politickými pracovišti, že tam nepatří ti pracovníci, kteří odmítají třeba skrytě marxisticko-leninskou metodologii a teorii a kteří dokonce stojí na antisocialistických pozicích. Nikdy nesmíme připustit, aby se ze společenskovědních pracovišť opět stala pod rouškou „čisté“ vědy centra šíření revizionismu, buržoazní a maloburžoazní ideologie.

U části společenskovědních pracovníků se oportunistus projevuje v zaujímání pasivních, apolitických, alibistických a vyčkávacích postojů. Společným jmenovatelem těchto postojů je maloměšťáctví, které se v posledních letech tolik zakořenilo v naší společnosti a které tvořilo a tvoří živnou půdu oportunistu.

Intelektuálská povýšenost, přežívání elitářství vyúsťující v idealizaci a přímo fetišizaci úlohy vědy a vědců ve společnosti a v soudobém světě, opovrhování politikou a ideologií, hlásání teorií a názorů o nezávislosti vědy a vědců na společnosti, o svobodném, autonomním rozvoji vědy, honba za tituly a různými prebendami, měnění názorů a postojů podle toho, jak se vyvíjí politická situace a jaké z toho plynou výhody či nevýhody — to vše jsou projevy maloměšťáctví, se kterými se stále ještě setkáváme u mnohých vědeckých pracovníků.

Stále ještě přežívají pevné neformální svazky mezi příslušníky rozbitých oportunistických klanů, které dříve suverénně rozhodovaly o obsazování vedoucích míst ve vědě, rozhodovaly o publikačních možnostech, vědeckých hodnostech atd., a které se snaží znovu zformovat, obnovit své síly, získat a upevnit pozice v oblasti vědy. Kalkulují i s tím, že soudruzi pověřeni vedením ústavů a kateder jsou často přetíženi, že na dané úkoly někdy fyzicky nestačí. Toho by tyto skupiny mohly velmi rychle a obratně zneužít.

Uvedl jsem jen několik příkladů projevů revizionismu v teorii a praxi. Myslím, že uvedené skutečnosti neopravňují k sebeuspokojení, ale naopak vyzývají k důslednému plnění usnesení stranických orgánů a k rozhodnému nástupu proti revizionismu a všem formám buržoazní a maloburžoazní ideologie.

To, jak důsledně vedeme boj proti pravicovému oportunistu a revizionismu, se musí stát hlavním kritériem při hodnocení práce stranických organizací a vedení ústavů, kateder a pracovišť. „Je třeba vždy vidět,“ zdůraznilo ideolo-

jsou projevem přežívání nebo recidiv revizionistických teorií a oportunistické politiky.

Přestože zkušenosti posledních let znovu potvrdily stěžejní marxisticko-leninskou poučku, že bez revoluční teorie není revoluční praxe, že jednota vědy a ideologie, vědeckosti a stranickosti je základní podmínkou revolučního charakteru společenskovědní teorie, že jakékoli podcenění ideologické funkce vědy otevírá prostor k nástupu buržoazní a revizionistické ideologie, opět se objevují tendence odmítat jednotu vědy a ideologie, vědy a politiky, a to ve jménu jakési „čisté“, „objektivní“ vědy. Skutečná věda prý nemá nic společného s politikou a ideologií. Politická činnost revizionistů v oblasti společenských věd prý nikterak nesouvisí s jejich vědeckou činností. Je prý možno být v politice a ideologii oportunistou a revizionistou a zůstat přitom velkým vědcem a dokonce marxistou. Tyto názory pronikly i do některých analýz zpracovaných ve společenskovědních ústavech.

Věda a ideologie jsou tedy stále stavěny do protikladu, neboť se tvrdí, že pravičáci obhajovali vědeckou pravdu, kdežto v politice a ideologii se dopustili chyb. Ideologie a politika jsou tedy považovány za cizí, nevědecký element, vnášený do vědy zvenčí.

Tyto názory je třeba rozhodně odmítnout, neboť jsou velmi nebezpečné. Bez ohledu na subjektivní úmysly těch, kteří se je opět pokoušejí šířit, objektivně znamenají rafinovaný pokus o rehabilitaci pravice a otevření dveří k jejímu návratu do vedoucích a řídicích funkcí v oblasti společenských věd a ve vědě vůbec.

Teorie o „čisté“ vědě se dále u celé řady vědeckých i odborných pracovníků projevují v útěku k takovým tématům, ve kterých by ani v nejmenší míře nemuseli projevovat svůj politický názor a postoj, a dále v nechuti a přímo odporu kritizovat revizionistické koncepce, teorie a názory v příslušném vědním oboru a jejich nositele. Nanejvýš je ochota kritizovat revizionismus v zahraničí anebo ty revizionisty, kteří již byly stranickými orgány kritizováni, nebo kteří emigrovali, a to ještě ne všechny. Pokud se podaří tyto pracovníky přimět ke kritice československého revizionismu, pak tato kritika je nekonkrétní a v té nejobecnější rovině.

Apolitičnost se tedy u těchto pracovníků stala v současné etapě programem. Tato programová „apolitičnost“ je však zcela jasnou politickou platformou, je návratem do toho výchozího stavu, ze kterého už jednou došlo k ofenzivnímu nástupu revizionismu, buržoazní a maloburžoazní ideologie. Historie ukázala, že nejhlubším zdrojem přechodu na třídně cizí platformu je podcenění a posléze odmítnutí ideologické funkce vědy, nestranický přístup k procesu poznání a utváření socialistické skutečnosti, odmítnutí třídně-stranického principu.

Vedle revizionistických koncepcí a názorů přežívají v oblasti společenských věd, zejména v rovině metodologické, buržoazní koncepce odmítající dialektický a historický materialismus jako obecný teoretický a metodologický základ společenských věd.

Problémem našich společenských věd zůstává především o b j e k t i v i s m u s, který jako nepřekonané dědictví buržoazní vědy tvoří základ revizionistických tendencí odmítat jednotu vědy a ideologie, vědeckosti a stranickosti, teorie a praxe. Pro objektivistu je bezideovost synonymem vědeckosti. Vyznavači objektivismu nikdy neskrývali svou nechuť k politické a ideologické angažova-

nosti. Dnes vystupují jako hlasatelé odporu proti analýze minulosti, proti zájmu o metodologické, teoretické a ideologické otázky. Je to cesta, která nejlépe vyhovuje pravici.

Hlavním polem boje mezi marxistickou a buržoazní vědou jsou tedy otázky metodologické, teoretické, otázky koncepční. Proto je třeba, aby i v oblasti věd pedagogických a psychologických byla těmto otázkám věnována prvořadá pozornost.

V praktické politice se oportunistus na vědeckých pracovištích projevuje v neprincipiálním a smířlivěckém přístupu k řešení kádrových otázek.

Mnozí ředitelé ústavů, vedoucí kateder a pracovišť i některé stranické organizace nedůsledně realizují usnesení předsednictva ÚV KSČ o kádrové a personální práci.

Dochází k případům, že některé stranické organizace a vedení pracovišť intervenují ve prospěch pravičáků a pracovníků, kteří se nikdy ani slovně nehlásili k marxismu, a zdůvodňují tento postoj dokonce tím, že prý je třeba i ve společenských vědách využívat buržoazních odborníků. V této souvislosti je třeba znovu zdůraznit, že naše společenskovědní pracoviště jsou zároveň ideopolitickými pracovišti, že tam nepatří ti pracovníci, kteří odmítají třeba skrytě marxisticko-leninskou metodologii a teorii a kteří dokonce stojí na antisocialistických pozicích. Nikdy nesmíme připustit, aby se ze společenskovědních pracovišť opět stala pod rouškou „čisté“ vědy centra šíření revizionismu, buržoazní a maloburžoazní ideologie.

U části společenskovědních pracovníků se oportunistus projevuje v zaujímání pasivních, apolitických, alibistických a vyčkávacích postojů. Společným jmenovatelem těchto postojů je maloměšťáctví, které se v posledních letech tolik zakořenilo v naší společnosti a které tvořilo a tvoří živnou půdu oportunistu.

Intelektuálská povýšenost, přežívání elitářství vyúsťující v idealizaci a přímo fetišizaci úlohy vědy a vědců ve společnosti a v soudobém světě, opovrhování politikou a ideologií, hlásání teorií a názorů o nezávislosti vědy a vědců na společnosti, o svobodném, autonomním rozvoji vědy, honba za tituly a různými prebendami, měnění názorů a postojů podle toho, jak se vyvíjí politická situace a jaké z toho plynou výhody či nevýhody — to vše jsou projevy maloměšťáctví, se kterými se stále ještě setkáváme u mnohých vědeckých pracovníků.

Stále ještě přežívají pevné neformální svazky mezi příslušníky rozbitých oportunistických klanů, které dříve suverénně rozhodovaly o obsazování vedoucích míst ve vědě, rozhodovaly o publikačních možnostech, vědeckých hodnostech atd., a které se snaží znovu zformovat, obnovit své síly, získat a upevnit pozice v oblasti vědy. Kalkulují i s tím, že soudruzi pověření vedením ústavů a kateder jsou často přetíženi, že na dané úkoly někdy fyzicky nestačí. Toho by tyto skupiny mohly velmi rychle a obratně zneužít.

Uvedl jsem jen několik příkladů projevů revizionismu v teorii a praxi. Myslím, že uvedené skutečnosti neopravňují k sebeuspokojení, ale naopak vyzývají k důslednému plnění usnesení stranických orgánů a k rozhodnému nástupu proti revizionismu a všem formám buržoazní a maloburžoazní ideologie.

To, jak důsledně vedeme boj proti pravicovému oportunismu a revizionismu, se musí stát hlavním kritériem při hodnocení práce stranických organizací a vedení ústavů, kateder a pracovišť. „Je třeba vždy vidět,“ zdůraznilo ideolo-

gické plénum ÚV KSČ, „jaké jsou konkrétní podoby a projevy pravicového oportunistu a revizionismu, ať už v politice a ekonomice, v jednotlivých společenských vědách či v kultuře a v umění. Leninským přístupem k odhalování a překonávání oportunistu v teorii i praxi se musí vyznačovat celá naše práce.“

Výše uvedená charakteristika současné situace ve společenských vědách platí více méně i pro vědy pedagogické a psychologické. Je třeba pokračovat v kritické analýze pronikání revizionistických, buržoazních a maloburžoazních teorií a názorů, zejména v letech 1968–1969, jež se stala tvrdou zkouškou v třídním boji, ve kterém obstáti jen nejpevnější. Zkušenosti a poznatky z těchto analýz je nutno využít v dalším postupu při rozvíjení pedagogických a psychologických věd a při rozpracovávání jejich úkolů.

Stejně tak je třeba důsledně uplatňovat principiální kádrovou politiku a nepřipouštět, aby aktivní pravičáci, které jsme mnohokrát kritizovali v analýzách, působili např. na vysokých školách v pedagogickém procesu a vychovávali nám mladou generaci. Není třeba připomínat, jaké jsou výsledky jejich pedagogického působení.

Předsednictvo ústředního výboru Komunistické strany Československa, jak bylo zdůrazněno na ideologickém plénu ÚV KSČ, považuje za nezbytné, aby se ve všech oblastech našeho společenského života široce rozvinula ideově výchovná činnost, jejímž cílem je nejen dovršit porážku pravice v ideologické oblasti, ale i soustavné formování nového člověka – uvědomělého budovatele vyspělé socialistické společnosti.

Pedagogika a psychologie se musí při plnění tohoto komplexního úkolu výrazně uplatnit. Je třeba, aby prvořadou pozornost věnovaly problematice formování nového socialistického člověka, jeho ideového a morálního profilu, formování socialistického způsobu života a utváření vědomí internacionální sounáležitosti ke světovému socialistickému společenství.

V cílevědomém vytváření životních podmínek socialistického člověka, v umění rozvíjet a mobilizovat jeho tvůrčí schopnosti, jeho morální kvality a další vlastnosti, spočívá poslání a historická odpovědnost československých pedagogů a psychologů.

Hlavní cíl marxistické pedagogiky a psychologie se tedy koncentruje do výchovy socialisticky smýšlejícího a jednajícího člověka, aktivního budovatele socialistické společnosti.

Proces výchovy nového socialistického člověka – jak ukázalo ideologické plénum ÚV KSČ – předpokládá:

– důsledně uplatňovat marxismus-leninismus ve všech oblastech našeho společenského života a na tomto základě upevňovat vedoucí úlohu strany a posilovat vedoucí úlohu dělnické třídy v socialistickém státě;

– usilovat o trvalý růst socialistického uvědomění pracujících, prodchnutého duchem socialistického vlastenectví a proletářského internacionalismu;

– vychovávat a formovat socialistického člověka v nepřetržitém boji proti buržoazní ideologii a maloměšťáckým předsudkům, přežitkům a škodlivým vlivům minulosti, odhalovat a potírat pravicový oportunismus a revizionismus jako hlavní nebezpečí a současně i všechny zdroje ideové dezorientace z krizového období, účinně čelit různým formám ideologické diverze ze strany imperialismu, zejména soudobého antikomunismu a antisovětlismu;

– rozvíjet socialistickou kulturu, školství a vědu a vytvářet další podmínky, aby stále širší vrstvy pracujících mohly zvyšovat svou politickou, odbornou a

kulturní úroveň, aby každý občan socialistického státu měl příznivé předpoklady pro rozvoj své osobnosti.

Tyto náročné úkoly, které jsou záležitostí celé společnosti, se zároveň musí stát součástí programových úkolů a cílů marxistické pedagogiky a psychologie v období budování vyspělé socialistické společnosti.

Pedagogické a psychologické vědy mohou tyto úkoly splnit jen tehdy, budou-li do všech důsledků překonány revizionistické, buržoazní a maloburžoazní koncepce, teorie a názory, budou-li důsledně rozvíjeny na teoretické a metodologické bázi marxismu-leninismu, a zejména, bude-li vychován a připraven dostatek mladých talentovaných marxisticko-leninsky vzdělaných kádrů. Příprava kádrů je tedy prvořadým úkolem, jemuž se stranické organizace a vedení ústavů, kateder a pracovišť musejí neustále věnovat. „Není v současnosti důležitějšího a čestnějšího poslání pro zkušené vědecké pracovníky-komunisty i nekomunisty – než výchova vysoce kvalifikovaných, straně a socialismu oddaných mladých vědeckých pracovníků,“ řekl soudruh Husák na plenárním zasedání ÚV KSČ dne 20. 2. 1973.

Autorita a vliv pedagogických a psychologických věd ve společnosti bude do značné míry záviset na kvalitě jednotlivých pedagogů a psychologů, na jejich odborné a ideologické vyspělosti.

Předním úkolem pedagogiky a psychologie je zvýšit efektivnost výsledků práce. Znamená to, promyslet optimální strukturu pracovišť, zkvalitnit řízení vědy, hledat nové formy a metody práce, zkvalitnit kádrovou strukturu pracovišť, neprosazovat skupinové či individuální zájmy atd.

Efektivnost práce je třeba hodnotit ideovou úrovní a kvalitou teoretických prací, které mají praktický význam při výstavbě vyspělé socialistické společnosti. V nedostatku těchto prací stále spočívá velký dluh teoretických pedagogických a psychologických pracovišť vůči společnosti. Je třeba mít na paměti, že jedině ve spojení teoretického výzkumu s praxí socialistické výstavby je záruka úspěšného rozvoje pedagogiky a psychologie.

Nepovažoval jsem za nutné rozebírat v celé šíři současný stav a úkoly společenských věd, včetně věd pedagogických a psychologických. Dotkl jsem se pouze některých problémů a úkolů, které je třeba naléhavě řešit. Věřím, že celostátní seminář komunistů pedagogů a psychologů významnou měrou přispěje k dalšímu rozvoji těchto vědních disciplín a zejména k ofenzivnímu nástupu do boje proti všem formám revizionismu, buržoazní a maloburžoazní ideologie, za realizaci usnesení XIV. sjezdu KSČ.